

Frank Dikötter

# ČÍNA PO MAOVI

Vzestup supervelmoci



argo / dokořán



Frank Dikötter

# ČÍNA PO MAOVI

**Vzestup supervelmoci**

**ARGO / DOKOŘÁN**

Frank Dikötter

# ČÍNA PO MAOVI

## Vzestup supervelmoci

CHINA AFTER MAO

Copyright © Frank Dikötter, 2022

All rights reserved

Translation © Ondřej Prokop, 2025

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z anglického originálu *China After Mao. The Rise of a Superpower* přeložil Ondřej Prokop.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kárník.

Redakce Alžběta Knappová.

Obálka a sazba podle návrhu Pavla Růta

a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2025 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 1 368. publikaci (484. elektronická).

ISBN 978-80-7675-279-5

# OBSAH

Předmluva	7
Kapitola 1. Od jednoho diktátora ke druhému (1976-1979)	19
Kapitola 2. Snižování výdajů (1979-1982)	45
Kapitola 3. Reformy (1982-1984)	61
Kapitola 4. O lidech a cenách (1984-1988)	85
Kapitola 5. Masakr (1989)	105
Kapitola 6. Zlom (1989-1991)	129
Kapitola 7. Kapitalistické nástroje v rukou socialistů (1992-1996)	155
Kapitola 8. Velké věci jsou krásné (1997-2001)	177
Kapitola 9. Strategie „Jít do světa“ (2001-2008)	203
Kapitola 10. Arogance (2008-2012)	231
Epilog	247
<i>Poznámky</i>	255
<i>Bibliografie</i>	299
<i>Poděkování</i>	310
<i>Rejstřík</i>	311



# PŘEDMLUVA

V létě roku 1985, kdy se nejvýdělečnějším snímkem stal *Návrat do budoucnosti*, jsem jako student Ženevské univerzity odjel do Číny studovat mandarínštinu. Čínské ministerstvo zahraničních věcí mi přidělilo místo na univerzitě Nan-kchaj ve městě Tchien-ťin, velké pobřežní metropoli blízko Pekingu s pěti miliony obyvatel (dnes už jich je třikrát tolik). Odletěl jsem do Hongkongu, kde jsem překročil hranici, a pak jsem si při týdenní cestě vlakem na sever udělal nové přátele. Jeden z nich si nezapamatoval mé příjmení, a když mi o něco později posílal pohled, místo adresy napsal „Frank z Nizozemska, Tchien-ťin, Čína“. Pošta neměla problém mě najít, jelikož ve městě se nacházelo pouze osmdesát cizinců, z toho sedm bylo Nizozemců a jen jeden z nich Frank.

Tchien-ťin měl, stejně jako všechna velká města, síť širokých tříd, které v padesátých letech dvacátého století Číňané vybudovali za pomoci sovětských odborníků. Dopravní zácpy nehrozily. Ve více než miliardové zemi nejezdilo ani 20 tisíc osobních automobilů. Na stezkách oddělených od autobusů, nákladních vozidel a několika aut se však tiše táhly husté kolony lidí, kteří dojížděli do práce na kole. Vstávali brzy ráno a domů se vraceli před setměním, takže město v devět večer utichalo. V noci jsem občas za mdlého světla pouličních lamp měl všech šest jízdních pruhů sám pro sebe.

Na univerzitu Nan-kchaj jsem se vrátil v říjnu 2019, kdy se slavilo sto let od jejího založení. Město se proměnilo. Do vzduchu se tyčily zářivé mrakodrapy a Tchien-ťin se rozrostl o zdánlivě nekonečnou aglomeraci plnou bytových domů a kancelářských komplexů, z nichž některé už byly hotové, jiné stále ve výstavbě.

Ať už člověk stál kdekoli, za dobrého počasí měl výhled na budovu Tchien-ťin Finance Centre, jež ční téměř šest set metrů do výšky a její skleněná fasáda se na slunci třpytí jako obrovský krystal. Zdání však může klamat. Moji bývalí učitelé a jejich nástupci žili ve stejných zchátralých panelácích s květinami na zaprášených balkónech a chodbami, kde se povalovala otrískaná kola, na nichž se jezdilo po kampusu. Jak mi ale bylo řečeno, jedna věc se změnila. Děti většiny učitelů teď žijí ve Spojených státech.

Čínská lidová republika před několika lety oficiálně slavila čtyřicáté výročí „otevření Číny světu“ - souboru ekonomických reforem, které v prosinci 1978 zavedl Teng Siao-pching. Transformace, při níž se z izolované země zmítané chaosem kulturní revoluce stala druhá největší ekonomika světa, je všeobecně oslavována jako zázrak. Tento převažující názor přesně vystihuje název jedné vědecké publikace - *How the Miracle Was Created* (Jak se vyráběl zázrak). Zdá

se, že některé odborníky až tolik netrápí otázka, jestli se o zázrak skutečně jednalo, ale spíše to, jestli už zázračné období náhodou neskončilo.

Ale jak by to ti experti mohli zjistit? Když jsem se před pětaticeti lety nastěhoval na čínskou kolej, všiml jsem si, že řada zahraničních studentů trávila spoustu času spekulacemi o tom, co se děje v Pekingu. Z některých kolegů se stali pozorovatelé Číny. Pracovní metody si vypůjčili od takzvaných kremlogů: když chtěli získat informace o dění v Čung-nan-chaj – pekingském ústředí Komunistické strany Číny hned vedle Zakázaného města – museli kvůli nedostatku důvěryhodných informací detailně zkoumat i ty nejnepatrnější náznaky, ať už šlo o zasedací pořádek jednotlivých hodnostářů na tribuně při vojenské přehlídce na náměstí Nebeského klidu, rozmístění článků v *Lidovém deníku* nebo o četnost určitých frází vysílaných v rádiu. Já jsem byl vůči jejich postupu skeptický a raději jsem se zaměřil na studium minulosti.

Skeptický jsem i nadále. Byť bychom po čtyřiceti letech „otevření Číny světu“ mohli rozumně předpokládat, že dnešní situace bude výrazně odlišná, není tomu tak. Li Kche-čchiang, nedávný premiér ČLR, před několika lety označil data o čínském hrubém domácím produktu za „uměle vytvořená, a tím pádem nespolehlivá“. Odborníci o tom samozřejmě vědí a znají způsoby, jak tento nedostatek překonat. Existuje například „Li Kche-čchiangův index“, s jehož pomocí sám premiér pozoroval hospodářský výkon na základě celkové spotřeby elektřiny. Stále však platí, že toho víme velmi málo. Jak nedávno napsal pozorovatel Číny James Palmer: „O Číně neví nikdo nic. Ani čínská vláda.“<sup>1</sup> Všechny informace jsou nespolehlivé, nekompletní nebo zkreslené. Skutečnou velikost čínské ekonomiky neznáme, jelikož místní samosprávy neposkytují přesná čísla, a neznáme ani objem špatných úvěrů, protože banky údaje o nich tají. Žádný správný vědec nezapomíná na Sokratova slova: Víím, že nic nevím. Ale v případě Číny nevíme ani to, co vlastně nevíme.

Naproti severní bráně univerzity Nan-kchaj, na druhé straně ucpané osmi-proudé hlavní třídy, stojí obrovská budova chráněná mladými vojáky, ve které sídlí tchientínský městský archiv. Když jsem tu studoval, bylo naprosto nemyslitelné, že bych se do něj mohl podívat. V roce 1996 se však změnil zákon upravující přístup k archivům a profesionální historikové vyzbrojení doporučujícími dopisy postupně dostávali k dispozici stále větší množství odtajněných materiálů. Ty nejcitlivější informace sice zůstaly zamčené hluboko v trezorech archivů, ale badatelé tehdy poprvé získali možnost ponořit se do temnot maoismu.

Za deset let jsem prozkoumal tisíce stranických záznamů a zemi jsem procestoval křížem krážem od subtropického Kuang-tungu až po chudou a vyprahlou provincii Kan-su, jež leží nedaleko mongolských pouští. V zažloutlých složkách byly ručně, ale i úhledným strojepisem zaznamenané tajné zápisy z jednání stranických špiček, vyšetřování masových vražd, přiznání činitelů, kteří byli

zodpovědní za vyhladovění milionů vesničanů, zprávy o venkovských vzpou-  
rách, tajné průzkumy veřejného mínění, stížnosti od řadových občanů a mnoho  
dalšího. O osudech obyčejných lidí za Maovy vlády jsem napsal tři knihy známé  
jako *Lidová trilogie*.

Měl jsem štěstí s načasováním. Když se v roce 2012 dostal k moci Si Ťin-pching,  
archivy se začaly zase uzavírat. Mnoho dokumentů o Maově velkém hladomoru  
a o kulturní revoluci bylo znovu zařazeno mezi utajované spisy. V posledních  
několika letech však překvapivě nastal dobrý čas pro zkoumání desítek let „ote-  
vření Číny světu“. Číňané, včetně všech archivářů, dlouhé roky poslouchali, že  
po roce 1978 se odehrál naprostý hospodářský zázrak, jenž vyrazil zahraničním  
kapitalistům dech. Nad obdobím Maovy vlády se vznáší temný mrak, který se  
však rozplyne, jakmile zazní termín „ekonomická reforma“. Historii Komunis-  
tické strany Číny po roce 1976 můžeme teď poprvé zkoumat s využitím zdrojů,  
jež pocházejí přímo od ní.

Každá demokracie má celou řadu pravidel a předpisů, jež udávají, jaké úřední  
záznamy se mohou odtajnit a kdy k nim dostane veřejnost přístup. Většina zemí  
tak činí po třiceti letech. Čtenáři v britském národním archivu, který má sídlo  
v londýnské čtvrti Kew, každý rok kolem Vánoc dychtivě očekávají nejnovější  
váрку odtajněných spisů z kanceláře předsedy vlády nebo MI5. Vládní agentury  
po celém světě však ve skutečnosti používají širokou paletu výjimek, a miliony  
dokumentů se tak pod drobnohled veřejnosti nikdy nedostanou.

Čínská lidová republika má v zákoně také pravidlo třiceti let, takže zájemci by  
teoreticky měli mít možnost nahlížet do dokumentů s datem až do roku 1992.\*  
Čína ovšem není demokracie, ale diktatura, a o výkladu pravidel se navíc často  
rozhoduje na lokální úrovni. To znamená, že dostupnost archivů se liší místo  
od místa. U některých archivů se cizí člověk nedostane ani přes strážní budku  
před vchodem, protože tam i nezajímavé výstřižky novin sřeží jako státní ta-  
jemství, jinde je zakázáno pročitat jakékoli záznamy z období před rokem 1949,  
kdy se komunisté ujali moci. V této obrovské zemi o velikosti kontinentu se ale  
najdou i překvapivě otevřené spisy. Jednou za čas se stane, že místní archiv ně-  
kterým svým čtenářům zpřístupní velký výběr primárních zdrojů až do roku  
2009, které rozhodně ještě třicet let staré nejsou.

Můj popis událostí čerpá z přibližně šesti set dokumentů získaných ve  
dvanácti městských a provinčních archivech, ale také z obvyklejších zdrojů  
od novinových článků až po nevydané memoáry. Nejdůležitější byly tajné de-  
níky Li Žueje, jenž se stal Maovým osobním tajemníkem, kvůli zmínce o hla-  
domoru z roku 1959 strávil dvacet let ve vězení a několik let poté, co předseda  
v roce 1976 zemřel, dostal nabídku stát se členem ústředního výboru. Mnoho

---

\* V době psaní knihy. [Pozn. překl.]

let působil jako zástupce ředitele organizačního oddělení (sovětskou hantýrkou se útvaru přezdívalo orgbyro), což byl stranický úřad, který prošetřoval členy strany a jmenoval je do funkcí na všech úrovních vlády. Když se zevnitř důkladně seznámil s tím, jak systém funguje, stal se z něj skutečný demokrat, ale v roce 2004 mu bylo zakázáno publikovat. Ve svých denících, jež sahají až do roku 2012, podrobně popisuje své rozhovory s vysoce postavenými straníky. Historikové potřebují nejenom zdroje, ale také určitý odstup. V momentě, kdy začne obojího být nedostatek, je rozumné stáhnout se a dát prostor ostatním, kteří budou pokračovat dál. Já jsem si tento okamžik stanovil do roku 2012, kdy Li Źuej přestal psát svůj deník a do popředí se dostal Si Ťin-pching.

Některé obecně přijímané předpoklady ohledně období „otevření Číny světu“ můžeme nyní díky mnoha doposud nedostupným důkazům podrobit zkoušce. Směsice zahraničních politiků, byznysmenů a odborníků nám celá desetiletí tvrdila, že ČLR je na cestě stát se zodpovědným spolupodílníkem, a možná i úspěšnou demokracií. Politická proměna se podle nich měla automaticky dostavit hned po té ekonomické, jako by se jednalo o lokomotivu a její vagón. Ani jeden z předních čínských politiků však nikdy rozdělení moci nepodpořil. Udržení mocenského monopolu bylo naopak opakovaně prohlašováno za jeden z hlavních cílů ekonomických reforem. Čao C'-jang – dodnes označovaný za jednu z největších osobností ve straně – řekl v říjnu 1987 na stranickém sjezdu, že „západní dělbu moci a pluralitní systém nikdy neokopírujeme“. O několik měsíců dříve vysvětloval Erichu Honeckerovi, tehdejšímu předsedovi Státní rady Východního Německa, že jakmile se Číňanům zvýší životní úroveň, uznají, že nejlepším systémem je socialismus. Poté dodal, že „rozsah liberalizace můžeme postupně stále více omezovat“. Vrcholní čínští představitelé pak tutéž myšlenku mnohokrát zopakovali. Si Ťin-pching například v roce 2018 varoval, že „Čína nesmí nikdy kopírovat ostatní země“, a to hlavně pokud jde o západní „nezávislost soudů“ a „dělbu moci“.<sup>2</sup>

V posledních dvou až třech letech mnozí pozorovatelé poněkud opožděně změnili názor a Komunistická strana Číny už v jejich očích k demokracii nesměřuje. Značný počet z nich však stále věří, že v minulosti proběhla skutečná hospodářská reforma, během níž došlo ke změně z plánované na tržní ekonomiku a od státních podniků k soukromým. Odhlédneme-li však od oficiální propagandy Pekingu, nelze se ubránit otázce, jestli je termín „hospodářská reforma“ přesný. Doposud jsme byli svědky pouze jakýchsi experimentů s plánovanou ekonomikou. Jak jinak si lze vysvětlit fakt, že vláda stále trvá na pětiletkách? Ještě podstatnější je, že strana od roku 1976 vlastní veškerý průmysl a většinu velkých podniků. Státu dodnes patří půda i obrovské množství nerostných surovin, přímo či nepřímo kontroluje ta nejvýznamnější odvětví a státní jsou i banky. Jazykem marxismu by se tedy dalo říct, že „výrobní prostředky“ jsou

nadále v rukách strany. Ekonomice, ve které výrobní prostředky ovládá stát, se obvykle říká socialistická.

Lidé z vedení strany po roce 1989 ani na okamžik nezvažovali, že by své hospodářství otevřeli skutečné konkurenci na trhu, a to z jednoho prostého důvodu. Uvědomovali si, že pokud by tak učinili, ekonomika by okamžitě zkolabovala. Víme, že strana opakovaně dělala vše pro to, aby omezila soukromý sektor a místo něj rozšířila státní podniky. Vedení je pevně přesvědčené, že socialismus je nejlepší systém, o čemž svědčí jejich nesčetná veřejná prohlášení i výroky pronesené za zavřenými dveřmi. Když se v roce 1980 ze skupiny vesnic v Šen-čenu, jenž leží na hranicích s Hongkongem, stala první zvláštní ekonomická zóna v zemi, Čao C'-jang vysvětloval: „Zřizujeme zvláštní ekonomické zóny, nikoli zvláštní politické zóny, musíme prosazovat socialismus a odmítnout kapitalismus.“<sup>3</sup>

O téměř čtyřicet let později patří pětadevadesát ze sta největších soukromých firem současným nebo bývalým členům strany. Kapitalismus stojí na kapitálu. Peníze jsou ekonomický statek, který podléhá pravidlům o výnosnosti a zisku. V Číně je však kapitál nadále statkem politickým, který rozdělují státní banky mezi podniky kontrolované přímo nebo nepřímo státem ve snaze dosáhnout politických cílů. Trh navíc stojí hlavně na výměně zboží mezi jednotlivci. Jak je možné jejich majetek ochránit, pokud neexistuje nezávislý soudní systém založený na dělbě moci? Kritici domnělou transformaci ČLR směrem ke „kapitalismu“ dlouhá léta odsuzovali, obdivovatelé Číny ji zase oslavovali. Pokud však tato kniha něco dokazuje, je to právě fakt, že bez politických reforem nelze dosáhnout reforem tržních. Diskuse o tom, jestli obchod má nebo může být „volný“, opomíjí podstatu věci, tedy že trh bez právního státu vyztuženého nezávislou justicí a svobodným tiskem vlastně nelze úplně považovat za trh. Bez politické svobody nemůže být svobody ekonomické. Charakter hospodářství určuje politika, a ne naopak. Politika se zabývá mocí a tím, jak s ní nakládat. Měly by se tedy o moc dělit různé instituce v systému brzd a protivah, stále komplexnější občanská společnost a nezávislá média, aby se předešlo jejímu zneužití, nebo by měl veškerou mocí disponovat jednotlivec nebo jediná strana? První možnosti se říká demokracie, té druhé diktatura.

Diktatury, stejně jako demokracie, nezamrzají v čase, ale neustále se přizpůsobují měnícímu se světu. Například Mosambik se v roce 1982 rozhodl přiblížit Západu, o rok později decentralizoval svou ekonomiku, umožnil, aby se místo státních zemědělských podniků dařilo rodinným farmám a zval nadnárodní společnosti, aby v zemi zakládaly společné podniky a podepisovaly smlouvy s vládou. Samora Machel – socialista marxisticko-leninistického sřihu, jenž svou zemi v roce 1975 dovedl k nezávislosti – ze sebe v podstatě udělal obchodního zástupce své vlasti a pustil se do práce se stejnou vervou, která z něj

v minulosti učinila tak úspěšného partyzánského vůdce. Ucházel se o přízeň manažerů velkých firem z celého světa a dával jim výhodné nabídky založené na levné pracovní síle bez práva stávkovat. Mosambik nebyl žádnou výjimkou. Na podobnou kartu vsadila celá řada dalších diktatur od Beninu až po Sýrii. Aby se vyhnuly hospodářskému kolapsu, zarisovaly a doufaly, že soukromé zemědělské pozemky, malé soukromé podniky ve městech a spolupráce se zahraničím neoslabí jejich politickou moc. Barry Rubin, jenž tyto režimy podrobně popsal, jejich vůdce nazval „moderními diktátory“. Je to rozšířený typ diktátora, který se obvykle uvádí do kontrastu s jinou kategorií – „tradičními diktátory“.<sup>4</sup>

Občas slyšíme, že je důležitější, aby stát byl efektivní, než aby nesl zodpovědnost za své činy. To je však pochybná teze. V Čínské lidové republice vidáme místo klidného předávání moci zákeřné boje o moc mezi stále se měnícími frakcemi. Většina vrcholných představitelů nerozumí ani základům ekonomie a jsou až posedlí jediným ukazatelem – růstem – což často bývá na úkor rozvoje. Výsledkem je plýtvání v ohromném měřítku. Například není neobvyklé, že státní podniky snižují hodnotu, takže suroviny, jež používají, mají větší hodnotu než hotové výrobky. Ale především je tu poněkud paradoxní skutečnost, že stát jedné strany nemá potřebné nástroje k tomu, aby mohl svou ekonomiku ovládat. Rozhodují o ní místní samosprávy, které často jednají v rozporu s tím, co by bylo nejprospěšnější, a také bez ohledu na instrukce z Pekingu.

Došlo během éry „otevření Číny světu“ skutečně k nějakému otevření? V porovnání s kulturní revolucí jistě ano. Oproti ostatním zemím však pouze nepatrně. Režim za poslední čtyři dekády vybudoval systém, jenž dokáže zemi izolovat od zbytku světa. Otevřenost znamená pohyb osob, myšlenek, zboží a kapitálu. Všechny tyto toky ale kontroluje stát a často je nechává plynout pouze jedním směrem. Miliony lidí se mohou odstěhovat, žít a pracovat všude po světě, ale do země se ze zahraničí stěhuje málokdo. Po čtyřiceti letech čínské ekonomické reformy žilo v Číně méně než milion obyvatel ze zahraničí, tedy zhruba sedm setin procenta celkové populace, což je nejmenší podíl na světě, dvakrát menší než v Severní Koreji. (Japonsko, často kritizované jako xenofobní země, má zahraničních obyvatel 2,8 %.) Z Číny proudí neskutečné množství výrobků, ale dovnitř se jich dostane relativně málo. Jedna pětina lidstva se v dnešní době může každý rok podívat pouze na 36 státem oficiálně schválených zahraničních filmů. Kapitál může do země, ale těžko se dostává ven, jelikož ho hromadí režim, v němž platí extrémní kapitálové regulace. Archivy velice detailně ukazují, že od roku 1976 bylo zavedeno nespočet pravidel, předpisů, sankcí, bonusů, srážek, dotací a pobídek, které vytvořily pravděpodobně nejméně rovné podmínky, jaké v moderních dějinách známe.

Země skutečný hospodářský růst nepochybně zaznamenala. Když po desítkách let vybědla z uměle vytvořených katastrof, nemohlo se stát nic

jiného. Zároveň ještě v červnu 2020 mnoho pozorovatelů překvapilo, když Li Kche-čchiang (po němž se jmenuje Li Kche-čchiangův index) mimochodem podotkl, že v zemi, kde jsou životní náklady příliš vysoké i na venkově, musí 600 milionů lidí vyžít s méně než 140 dolary na měsíc.<sup>5</sup> Zdání skutečně klame. Výjimečně hospodární obyčejní lidé žijí bok po boku s obrovským státním bohatstvím. Když straníci pracují pro stát, zaměstnavatel jim hradí bydlení, auto, školné pro děti, zahraniční cesty a mnoho dalšího. Normální lidé naopak téměř nemají na vybranou a své úspory si musejí ukládat ve státních bankách. Stát z jejich vkladů staví vysoké mrakodrapy, vysokorychlostní železnice, nová letiště a nekonečné dálnice a dělá tak reklamu na výhody socialismu. Těmito penězi také drží nad vodou státní firmy. Podíl běžných lidí na národním produktu je kvůli finanční represi nejnižší ze všech zemí v moderních dějinách. Čínština na to má výstižné pořekadlo: „Bohatý je stát, lidé jsou chudí.“

Stát a jeho banky mohou utrácet a půjčovat bez větší zodpovědnosti, takže rozhazují v obrovském měřítku a kupí dluhy, jež stále narůstají, ale jsou pečlivě skryté. Jak vážná je situace? To nevíme a možná to nikdy nezjistíme. I účetní zaměstnaní státem, aby psali o dluzích zprávy, které se následně pečlivě zakládají do archivů, nedokážou rozpoznat, co všechno se děje pod povrchem. Mnoho lidí umí mistrovsky klamat. Mlží se na všech úrovních hierarchie, ať už jde o smyšlené smlouvy, falešné zákazníky, tržby nebo časté účetní podvody. Co jiného čekat, jestliže v zemi neexistuje dělba moci, nefungují nezávislá média, nezávislé audity a volení zástupci nemají vůči voličům žádnou zodpovědnost. Pravidelně se organizují protikorupční kampaně. Začaly v roce 1949, když se strana ujala moci, ale jelikož je korupce nedílnou součástí samotného systému, dá se pouze dočasně zmírnit, nikoli vymýtit. Vedení se opakovaně schází, vyhlašuje nouzové stavy, vyžaduje, aby se pozastavilo budování infrastruktury, a nařizuje podnikům, aby omezily výdaje.

Dluhy, půjčování na umoření dluhů, další dluhy kvůli půjčkám a další půjčky kvůli ještě větším dluhům jsou předmětem asi pětiny všech dokumentů ve stranických archivech. Pro kapitalismus jsou charakteristická období konjunktury, po nichž následuje prasknutí bubliny. Zato situace v Čínské lidové republice vypadá spíše jako konjunktura a nekonečně oddalovaná recese. Strana má k dispozici ohromné jmění, obzvláště díky úsporám obyčejných lidí a stabilnímu přílivu zahraničních investic. Utratila hodně peněz za okázalé projekty a nehleděla na návratnost investic, natož na nedobytné pohledávky. Pokud ekonomika roste rychlejším tempem než dluh, tak se dluh vsřebává, nicméně v Číně dluh narůstá rychleji než ekonomika. Jak řekl v roce 2019 někdejší zástupce ředitele Čínské lidové banky a vyučující na Čínské lidové univerzitě v Pekingu Siang Sung-cuo: „Čínská ekonomika v podstatě stojí na spekulacích a je předlužená.“<sup>6</sup>

Rozhodnutí vůdců v diktaturách mívají dalekosáhlé a nezamýšlené následky. Politika jednoho dítěte měla za cíl omezit populační růst. Nyní je v Číně mnohem

více mužů než žen a v zemi ubývá pracovní síla. Mnoho direktiv, jež režim nařídil, také dopadly nečekaně, protože spousta straníků napříč celou hierarchií se rozkazy shora snaží pozměňovat, odkládat nebo jednoduše ignorovat. Centrální vláda po roce 1978 delegovala větší moc místním samosprávám v naději, že je tak přiměje zavést více ekonomických pobídek, lokální státní úřady si však začaly strážít svá panství, a aby zabránily konkurenci, vybudovaly ekonomické překážky. Namísto integrované národní ekonomiky s několika velkými ocelářskými podniky tak každé město i každá vesnice chtěly svou vlastní ocelárnu, takže jich v jedné provincii vedle sebe fungovaly stovky, což stát připravovalo o nedostatkové zdroje.

Každá místní samospráva má svého tajemníka strany. To on (jen zřídka to bývají ženy) rozděluje kapitál, nikoli trh, a činí to takovým způsobem, aby zvýšil svůj politický vliv. I když místní ekonomika zkrachuje, tajemník se může spolehnout na centrální banku, která ho z nesnází vytáhne, protože režim se nejvíce ze všeho obává „sociální nestability“, která by mohla vést k hromadným výběrům bankovních vkladů a k protestům v ulicích.

Informace z archivů nevykreslují stranu, jež má jasnou vizi, jak dovést zemi k prosperitě. Čína připomíná tanker, který se z dálky zdá být ve skvělém stavu a jehož kapitán i poručíci hrdě stojí na můstku, zatímco námořníci v podpalubí zoufale pumpují vodu a ucpávají díry, aby plavidlo udrželi nad hladinou. Neexistuje žádný velký plán ani tajná strategie. Jedná se spíše o řadu nepředvídatelných událostí, nečekaných následků, náhlých změn kurzu a také nekonečných zákulisních bojů o moc. Jsem přesvědčen, že tyto jevy se pro popis čínských dějin hodí nejlépe.





• Fu-čou Hlavní města provincií  
 • Ta-čaj Ostatní města

0 100 200 300 400 mil  
 0 200 400 600 km

# OD JEDNOHO DIKTÁTORA KE DRUHÉMU (1976–1979)

V srdci Pekingu leží rozsáhlá kamenná poušť jménem náměstí Nebeského klidu. V roce 1976 to byla největší dlážděná plocha na světě, kam se snadno vešel milion lidí. Náměstí se jmenuje po bráně Nebeského klidu – jižním vchodu do Zakázaného města, za jehož hranicemi se rozprostírá složitá síť prastarých pavilónů, nádvoří a paláců, které dřív obývali císaři z dynastií Ming a Čching. Prostor ve tvaru písmene T před branou Nebeského klidu sloužil několik století jako část příjezdové cesty k císařskému trůnu, ale původně byl mnohem menší. Krátce poté, co Komunistická strana Číny v roce 1949 zemi ovládla, nařídil Mao Ce-tung, aby se kapacita náměstí zvýšila na „miliardu lidí“. Zbouralo se několik císařských bran a středověkých staveb a k zemi šly i části městského opevnění s cimbuřím zarostlým popínavými rostlinami a křovinami. Náměstí se čtyřnásobně zvětšilo, takže vznikla obrovská prázdná betonová plocha o rozloze šedesáti fotbalových hřišť. Třídou Čchang-an, jež vede ze západu na východ ve vrchní části náměstí, v roce 1924 začaly jezdit tramvaje, ale stále se jednalo o úzkou ulici. Postupně se rozšířila na osmiproudou komunikaci, která sahá až daleko za hranice města. V říjnu 1959 vyrostl v západní části náměstí při příležitosti desátého výročí revoluce Velký sál lidu a ve východní části Národní muzeum čínské historie. Uprostřed náměstí vznikl památník Lidových hrdinů, asi 37 metrů vysoký žulový obelisk, který zablokoval tradiční severojižní přístup k paláci. Hlavní osou města se tak nově stal průsečík třídy Čchang-an a náměstí Nebeského klidu.<sup>1</sup>

Za vlády císaře se protestovat nemohlo, ale po roce 1911, kdy padla dynastie Čching, prostor před branou Nebeského klidu rychle získal mnohem větší politický význam. V roce 1925 v zemi vládla Čínská národní strana (Kuomintang) a nad branou visel velký portrét jejího zakladatele Sunjatsena, který v roce 1945 vystřídala podobizna jeho nástupce Čankajška. Prvního října 1949, když museli Čankajškoví vojáci uprchnout na Tchaj-wan, se nad branou objevila tvář Mao Ce-tunga.

Na náměstí se čas od času organizovaly demonstrace. V roce 1919 se na prostranství během Hnutí čtvrtého května sešly 4 000 studentů, kteří protestovali proti podmínkám Versailleské smlouvy, podle níž měly německé výsady v Číně být předány Japonsku, spojenci vítězů první světové války. Hnutí se rozšířilo po celé zemi a protestující požadovali bojkot japonského zboží. Podporovali rovněž vědu a demokracii. Když se Čína v roce 1912 stala první asijskou republikou, hlasy 40 milionů voličů určily 30 000 volitelů, kteří vybírali členy Národního shromáždění a Sněmovny reprezentantů. Naděje na větší zastoupení lidu byly však v následujících letech zmařeny a demonstranti požadovali, aby se jejich země vydala do moderní doby pod záštitou „paní Vědy“ a „paní Demokracie“, nikoli Konfucia – starověkého mudrce, který symbolizoval staré imperiální pořádky.<sup>2</sup>

Náměstí zažilo i další demonstrace, z nichž některé byly násilně potlačeny. To vyvrcholilo 18. března 1926, kdy dostala vojenská policie rozkaz rozprášit demonstranty, kteří dávali hlasitě najevo nesouhlas s imperialismem. Během konfrontace s bezpečnostními složkami zemřelo 47 lidí. Obyvatelstvo masakr pobouřil natolik, že parlament musel přijmout usnesení, ve kterém krveprolití odsoudil. Vláda o měsíc později padla. Populární čínský spisovatel Lu Sun popsal 18. březen jako „nejtemnější den od vzniku republiky“.<sup>3</sup>

Během období republiky byla touha po demokracii tak rozšířená, že její myšlenku museli přijmout i komunisté. Komunistická strana Číny vznikla v roce 1921, ale několik let měla pouhé stovky členů. Mao Ce-tung a Čchen Po-ta – autor mnoha Maových textů; mladý, vzdělaný, ale ambiciózní muž, jenž studoval v Moskvě – v lednu 1940 sepsali esej *Nová demokracie*. V textu slibují pluralitní systém, demokratické svobody a ochranu soukromého majetku. Byl to zcela fiktivní program, který si však získal širokou podporu veřejnosti, takže v následujících letech do strany vstoupily tisíce studentů, učitelů, umělců, spisovatelů a novinářů, které zlákala představa demokratičtější budoucnosti.

Mao po roce 1949 postupně veškeré sliby z *Nové demokracie* porušil. Všechny organizace, jež působily mimo Komunistickou stranu Číny – odbory, studentské spolky, nezávislé obchodní komory, občanské společnosti – nechal nový režim do několika let zrušit. Tiskový dohled zajistil, aby se umělci a spisovatelé řídili rozkazy strany. Již v roce 1950 se stohy nežádoucích knih pálily nebo se po tunách dávaly do stoupy. Vláda v roce 1956 vyvlastnila malé obchody, soukromé firmy i velké podniky, a veškerý obchod a průmysl tak provozoval stát. V létě 1958 se lidé na venkově museli spojit do obrovských družstev nazývaných lidové komuny. Zemědělci přišli o svou půdu a prakticky se z nich stali nevolníci, kteří museli být k dispozici státu.<sup>4</sup>

Demonstrace byly zakázané, náměstí Nebeského klidu zato fungovalo jako nová scéna pro politické divadlo země. Dvakrát ročně se tam konaly pečlivě se cvičené vojenské přehlídky, při nichž předseda ze své tribuny na vrcholku brány

Nebeského klidu sledoval dokonale synchronizované pěšáky, jezdeckvo, tanky a obrněná vozidla. Během kulturní revoluce si Velký kormidelník při pravidelných masových shromážděních postupně prohlédl asi 12 milionů příslušníků Rudých gard, kteří na něj nadšeně mávali svými Rudými knížkami.

\* \* \*

V jednom případě získal kontrolu nad náměstím lid. Svátek čistoty a jasu, známý také jako svátek zametání hrobek, kdy se obvykle rodiny scházejí u hrobů, plejí plevel, čistí náhrobky a nosí zesnulým příbuzným květiny, připadl v roce 1976 na neděli 4. dubna. Na náměstí se sešly stovky tisíc lidí, kteří kladli věnce k památníku Lidových hrdinů na počest premiéra Čou En-laje, jenž 8. ledna 1976 celý vyhublý a seschlý podlehl třem různým rakovinám. Čou v očích mnohých představoval protiváhu silné klíce známé jako „gang čtyř“, kterou vedla Ťiang Čching, někdy nazývaná madam Mao. Předseda Mao jako vynikající manipulátor všechny poštvál proti sobě, aby si zajistil, že nad nimi bude mít navrch.

Čou En-laj se v posledních letech před smrtí opatrně snažil vrátit do plánovaného hospodářství pořádek, otevřít zemi a importovat tak potřebné zahraniční technologie. V lednu 1975 pronesl jeden z posledních projevů před Všečínským shromážděním lidových zástupců, čínským loutkovým zákonodárným orgánem. Požadoval, aby země zmodernizovala celá odvětví, v nichž zaostává za zbytkem světa, především pak zemědělství, průmysl, národní obranu, vědu a technologie.<sup>5</sup> Se souhlasem předsedy nazval tento program „Čtyři modernizace“. Mao sice s modernizací ekonomiky souhlasil, ale obával se, že jakmile zemře, Čou celý jeho politický odkaz okamžitě zmaří. Využil proto svou manželku a její spojence, kteří začali kritizovat „slepé uctívání zahraniční strojní techniky“ a další projevy „revizionismu“, jímž se v tehdejším žargonu rozuměl odklon od socialismu a obnova kapitalismu.

Čou En-laj se dostal do izolace, madam Mao to však nestačilo a pokusila se získat ve straně a v armádě ještě větší moc. V roce 1974 přivedl Mao Ce-tung zpět k moci Teng Siao-pchinga a udělal z něj Čou En-lajova zástupce, aby nepřátelské frakce vyvážil. Teng byl jako mnoho předních kádrů na vrcholu kulturní revoluce odstaven kvůli „buržoazním a reakcionářským názorům“. Když Čou En-laj churavěl v nemocnici, do popředí se stále více dostával Teng. Také on se soustředil na ekonomiku, ale chyběla mu premiérova elegance, a tak hrozil tvrdými tresty vedení železnic, kterému se nedařilo dodržovat jízdní řády, a od velkých průmyslových podniků vyžadoval, aby plnily všechny nejnovější výrobní cíle. A také on se znelibil madam Mao, jež zužitkovala svou kontrolu nad propagandistickým aparátem, aby chrlil jeden záštiplný článek za druhým.<sup>6</sup>

Jednou z obětí Teng Siao-pchingova drsného přístupu se stal předsedův synovec Mao Jüan-sin – mladý muž, jenž si udělal jméno jako stranický tajemník

revolučního výboru v provincii Liao-ning. Teng zredukoval vedení průmyslového obra Anšanské železárny a ocelárny, vlajkové lodi provincie, až se výsledná zjednodušená struktura velení podobala té z doby před kulturní revolucí. Mao Jüan-sin si postěžoval u strýce a obvinil Tenga, že představuje zcela novou buržoazní třídu, jež se nenápadně vynořuje ze stínu kulturní revoluce. Předseda se po Čou En-lajově smrti raději obrátil na někoho mimo dva znesvářené tábory. Urostlý a milý Chua Kuo-feng nebyl příliš významný, ale zato byl Maovi skutečně loajální. „Nikdo mi nedokázal říci pravdu tak jako Chua Kuo-feng,“ prohlásil jednou Mao.<sup>7</sup> Chua jako městský tajemník strany v Šao-šanu, Maově rodišti, nechal Maovi postavit obrovský památník a vybudoval i železniční spojení, aby na místo nalákal poutníky. Teng dostal možnost přednést oslavný projev na Čou En-lajovu počest, a jakmile nastoupil Chua Kuo-feng, byl zbaven funkce vicepremiéra.

Když Čou En-laj v lednu 1976 zemřel a Teng Siao-pching znovu přišel o svůj post, někteří lidé se začali obávat, že se země vrátí zpět do vrcholného období kulturní revoluce. Úvodník z 25. března v novinách, které ovládal ze Šanghaje gang čtyř, tyto obavy rozhodně nerozptýlil. Text odsuzoval „kapitalistu uvnitř strany“, který chtěl pomoci „nestoudnému kapitalistovi“ zpět k moci. Všichni, kdo si článek přečetli, věděli, že údajnými stoupenci kapitalismu jsou Čou En-laj a Teng Siao-pching. V Nan-ťingu (Nankingu) vyšli demonstranti do ulic. Ve Wu-si, městě nedaleko Šanghaje, se na Rudém náměstí sešly zástupy lidí s portréty premiéra a z veřejného rozhlasu zněla Tengova oslavná řeč. V Pekingu zase vznikaly útočné básně namířené proti „čarodějnici Ťiang Čching“.<sup>8</sup>

Na svátek čistoty a jasu se lidé rozhodli vyjádřit nesouhlas otevřeně a obsadili náměstí Nebeského klidu. Bylo chladno a sychravo. Někteří demonstranti tiše truchlili nad premiérovou smrtí. Jeden muž držel v ruce tradiční papírový deštník jako připomínku, že studenti proti svým vládcům demonstrovali i před desítkami let, 4. května 1919. Ostatní byli přímější. S mikrofonem v ruce kritizovali „novou císařovnu vdovu“ nebo mávali bílým brokátem s krvavým nápisem, který sliboval, že budou premiéra bránit.<sup>9</sup>

Na náměstí panovala vážná atmosféra a lidé tiše protestovali proti vůli svého nejvyššího vůdce. Ale gang čtyř se dožadoval otevřené konfrontace. Za dob císařství bujely mezi rumělkovými zdmi Zakázaného města intriky a souboje o moc. Císař se obklopil menší armádou eunuchů, konkubín, vojáků a úředníků, kteří všichni spřádali plány, jak si polepšit. Za Maovy vlády se zákulisní politika odehrávala ve Velkém sále lidu v západní části náměstí. Je to ohromná budova inspirovaná stalinistickou architekturou, která budí respekt. Do hlavního sálu plného rudé barvy se vešlo až 10 000 delegátů. V desítkách dalších rozlehlých síní, jež nesou jména čínských provincií, bylo pro politické čachry ještě více prostoru než v císařském paláci na druhé straně třídy Čchang-an.

Ve Velkém sále lidu se každých pět let pořádal stranický sjezd, který schvaloval členy ústředního výboru čítajícího kolem 200 nejvýše postavených straníků. Ústřední výbor si pak formálně zvolil čtyřicetičlenné politbyro. Každodenní rozhodování bylo v rukou mnohem menšího stálého výboru politbyra, v němž zasedalo sedm až osm starých partajníků. Nejmocnějším z nich byl předseda. Tato struktura odrážela stalinistický princip demokratického centralismu, podle něhož se o všech politických rozhodnutích hlasuje a výsledky hlasování jsou závazné pro všechny členy strany. Mocenská struktura však v praxi fungovala obráceně - vrcholnou mocí disponoval muž na samotné špičce pyramidy. Existovala jen jediná strana, což znamenalo, že projevit loajalitu vůdci bylo naprosto zásadní, naznačit nesouhlas naopak nebezpečné.

Předseda ve svých dvaosmdesáti letech neměl dost sil, aby se jednání účastnil osobně, a přebýval ve svém domě u bazénu - jedné z mnoha rezidencí vyhrazených pro stranické špičky, která se nachází v císařském komplexu Čung-nan-chaj. Tato oblast s jezery a dokonale upravenými trávníky se rozprostírá hned na západ od Zakázaného města. Mao se ale nechával informovat o všech důležitých událostech a dělal všechna zásadní rozhodnutí. Pod náměstím se táhla síť tunelů, jež spojovala všechny hlavní budovy, a mezi Velkým sálem lidu a Maovým sídlem se neustále pohybovali poslové. Mao Jüan-sin už 1. dubna (ještě než protest na náměstí Nebeského klidu vypukl) svému strýci naznačoval, že Čou En-lajova smrt bude zneužita k podněcování nepokojů. Předsedův synovec navrhl, aby Teng Siao-pching - jenž přišel o pozici vicepremiéra, ale zůstal členem politbyra - nesměl během Prvního máje, který ve všech marxisticko-leninistických režimech doprovázely okázalé oslavy, vystupovat na veřejnosti. Mao souhlasil.<sup>10</sup>

O tři dny později se na náměstí shromáždili demonstranti a ve Velkém sále lidu zasedlo politbyro. Chua Kuo-feng ostře kritizoval „nepřátelské živly“, které v zákulisí rozdmýchávají vášně a navádějí lidi, aby „zaútočili na předsedu“ a „zaútočili na ústřední výbor“. Dodal také, že kritika nepochází pouze od obyčejných lidí. Věnce na počest Čou En-laje kladly i stovky představitelů státních institucí, včetně úředníků z Ministerstva železnic a Ministerstva zahraničních věcí. Nejmocnější účastníci protestů pracovali na Sedmém ministerstvu strojírenství, rozsáhlém tajném útvaru, který spravoval čínský jaderný program. Režim dění na náměstí označil za „třídní boj“, čímž nepřímou dával najevo, že se kontrarevolucionáři snaží vyvolat puč proti komunistické straně.<sup>11</sup>

Dne 5. dubna 1976 nad ránem přišly náměstí uklidit milice. Věnce odvezly na koloně nákladních vozů a slogany na pomníku smyly hasičskými hadicemi. Když ráno začali na náměstí proudit rozzuření demonstranti, střetli se s policií.

Mao Jüan-sin o něco později téhož dne přišel svého strýce informovat, že došlo asi k padesáti kontrarevolucionářským incidentům. Jednalo se o útoky

na milice a na stanici Veřejné bezpečnosti ve východní části náměstí. Nepokoje byly „naplánované a organizované“, a to nejen v hlavním městě, ale i v dalších městech po celé zemi. „Kontrarevolucionářské pomluvy“ úmyslně šířil právě Teng, jenž též „využíval mrtvé k útlaku živých“. „Snaží se nás přelstít,“ vyhrkl Jüan-sin a oznámil svému strýci, že vojáci mají pohotovost a jsou připraveni vydat se do akce. Mao souhlasil.<sup>12</sup>

Zatímco demonstranti na náměstí sváděli boj s milicemi, politbyro si předvolalo Teng Siao-pchinga. Čang Čchun-čchiao – zachmuřený muž, jenž pracoval jako ředitel propagandy v Šanghaji a později se stal členem gangu čtyř – svého protivníka slovně napadl a nazval ho čínským Imre Nagyem podle malého, podsaditého a tvrdohlavého komunisty, který v roce 1956 stál v čele maďarského povstání proti Sověty podporované vládě. Teng mlčel.<sup>13</sup>

Večer už bylo připravených 30 000 milicionářů. Mnozí se skrývali v Zakázaném městě, další také v Národním muzeu čínské historie ve východní části náměstí. Chua Kuo-feng se přesto bál, že milice vážnost situace podcenily a že nebudou na davy na náměstí stačit. Wang Chung-wen, bývalý šéf bezpečnosti v šanghajske přádelně, který se dostal na výsluní jako jeden z gangu čtyř, navzdory opakovaným obavám ze strany armády práskl do stolu a prohlásil, že v žádném případě neodsouhlasí, aby u sebe milicionáři na náměstí nosili něco víc než dřevěné obušky.<sup>14</sup>

Od půl sedmé večer začaly z ampliónů nepřetržitě znít varovná hlášení, jež protest označovaly za „reakcionářské spiknutí“ a vyzývaly protestující, aby se rozptýlili. Hlášení také výslovně kritizovalo Teng Siao-pchinga. Chua Kuo-feng o několik hodin později zvedl telefon a vydal rozkaz, aby se milice vydaly na náměstí. Rozsvítily se světlomety a zatarasily se únikové cesty. Bezpečnostní složky zbily a zatkly více než 200 lidí, kteří zůstali na místě. Ťiang Čching dění sledovala z Velkého sálu lidu dalekohledem. Později večer si na oslavu dala pečené vepřové s arašidy. Těsně před půlnocí se na náměstí sto příslušníků policie pustilo do smývání krve.<sup>15</sup>

Mao trpěl nediagnostikovanou amyotrofickou laterální sklerózou, jež u něj způsobila postupnou degeneraci mozkových buněk, které ovládají svaly včetně hltanu, jazyka, bránice nebo mezižeberního svalstva. Komunikoval prostřednictvím jediné osoby, jež jeho mumlavé výslovnosti rozuměla – jmenovitě Čang Jü-feng, vlakové průvodčí, kterou Mao svedl o dvacet let dříve. Jeho mentální schopnosti ale postiženy nebyly. Mistrem intrik zůstal až do konce života, což velmi přesvědčivě dokládají zápisy z jeho jednání. Když ho 7. dubna 1976 v domě u bazénu znovu navštívil jeho synovec a vyprávěl mu, jak Čang Čchun-čchiao přirovnal Tenga k Imre Nagyovi, Mao souhlasně přikývl. Předseda následně nařídil, aby politbyro Tengovi odebralo všechny hodnosti kromě členství ve straně. „Zbavte ho všech funkcí,“ řekl a ochable mávl rukou. Dále vydal pokyn, aby se jednání

nesměl účastnit ani Su Čen-chua – generál, jenž byl odstraněn během kulturní revoluce, nedávno rehabilitován a také nařčen z toho, že je „časovanou bombou“, kterou nastražil Teng Siao-pching. Mao ze zasedání nechal vyloučit rovněž maršála Jie Ťien-jinga, válečného veterána, který stál v čele Ministerstva obrany. Chua Kuo-feng, jenž již zastával premiérský post, měl okamžitě získat funkci prvního místopředsedy, což z něj zároveň oficiálně udělalo Maova nástupce. „Pospěš si,“ mávl znovu rukou předseda. „Až bude hotovo, vrať se.“<sup>16</sup>

\*\*\*

Následovaly celostátní zásahy, při nichž policie za kontrarevolucionářskou činnost pozatýkala tisíce lidí. Mnoho dalších bylo kvůli své účasti na demonstracích na náměstí Nebeského klidu vyslýcháno. Lidé po celé zemi museli Teng Siao-pchinga veřejně odsoudit, ale tento plán se nezdařil. „Pochodovali jsme plní vzdoru,“ vzpomínala jedna z účastnic. Všichni čekali na konec.<sup>17</sup>

Ten přišel 9. září 1976 několik minut po půlnoci, tedy den po svátku středu podzimu, kdy se rodiny setkávají za úplňku a vzdávají díky za to, co mají.

Chua Kuo-feng měl v rukávu jen málo karet. Spoléhal se na jeden útržek papíru, na který Mao napsal pár vět. „Postupuj pomalu, nespěchej. Řiď se minulými instrukcemi. S tebou v čele jsem klidný.“ Tak zněl celý Maův vzkaz, byť stále není jasné, za jakých okolností vznikl. Oficiální legenda praví, že Mao tato moudrá slova Chuovi napsal ke konci dubna roku 1976, když se setkali s novozélandským premiérem Robertem Muldoonem. Čang Jü-feng, jež trávila předsedovy poslední roky po jeho boku, si ale do deníku napsala, že Mao svým vzkazem chtěl Chua Kuo-fenga uklidnit, když si stěžoval na několik vysoce postavených představitelů z provincii.<sup>18</sup>

A byl tu ještě jeden problém. Chua Kuo-feng zastával během střetu na náměstí Nebeského klidu pozici ministra veřejné bezpečnosti, čímž si u obyvatelstva rozhodně přízeň nezískal. Co přesně se 5. dubna ve Velkém sále lidu odehrálo, však zůstalo přísně střeženým tajemstvím. Málokdo si uvědomoval, že Chua incident schválně využil k tomu, aby zdiskreditoval Tenga a aby si kariéru polepšil. A ještě méně lidí vědělo, že tím, kdo zvedl telefon a zásah na náměstí nařídil, byl právě on. Chua měl na rukou krev, a tak neměl na vybranou a musel se spojit s těmi, kdo nesouhlasili, aby se Teng Siao-pching vrátil k moci.

Chua měl jednu výhodu, kterou dokázal poměrně dobře využít, ačkoli se nenacházel v příliš dobré pozici – lidé ho podceňovali. Pouhé dva dny po Maově smrti v září 1976 se obrátil na maršála Jie Ťien-jinga a generála Su Čen-chua – dva veterány, kteří se nesměli zúčastnit jednání, na němž členové politbyra zpečetili Teng Siao-pchingův osud. Chua oslovil též Wang Tung-singa, bývalého Maova bodyguarda, jenž velel týmu vůdcovy osobní ochranky. Na 6. října

svolal zasedání politbyra. Jako záminku uvedl debatu o pátém svazku Maových *Vybraných spisů*. Členové gangu čtyř byli hned při příchodu jeden po druhém zatčeni. Protřelá madam Mao vycítila past a nedostavila se, k zatčení tedy došlo až později u ní doma.<sup>19</sup>

Byl to zkrátka puč. Po puči následovala čistka a stejně jako při všech ostatních čistkách se jednalo o pouhé pokračování zcela běžného postupu, nikoli o změnu. Pořádaly se manifestace, na nichž se veřejně odsuzovali nepřátelé režimu. Hlavním městem pochodovaly stovky tisíc lidí s transparenty, jež kritizovaly „protistranickou kliku gangu čtyř“. Soud o několik měsíců později – poté co důkladně prošetřil všechny dostupné důkazy – došel ve 115stránkovém verdiktu k následujícímu závěru: „Čang Čchun-čchiao je tchajwanský špión, Ťiang Čching je zrádkyně, Jao Wen-juan je třídní nepřítel, Wang Chung-wen je znovuzrozený kapitalistický živel.“ Z Ťiang Čching a jejich tři fanatických stoupců se stali obětní beránci. Všechny zmínky o této čtveřici v novinách, knihách, na fotografiích i ve filmech jako by přes noc zmizely.<sup>20</sup>

Na obrovském mítinku 24. října 1976 na náměstí Nebeského klidu se vůdci poprvé od puče objevili na veřejnosti. Chua Kuo-feng, nově jmenovaný předsedou strany, si na novou roli rychle zvykl. Na pódiu pomalu přecházel ze strany na stranu, lehkým potleskem děkoval jásajícím příznivcům a blaženě se na ně usmíval téměř stejně jako jeho předchůdce.

Dalším krokem bylo oslabit svého rivala a posílit vlastní pozici. Jako pravou ruku si zvolil Wang Tung-singa, bývalého osobního strážce, jenž znal všechna palácová tajemství. Když 8. ledna 1977 několik demonstrantů přišlo na náměstí Nebeského klidu, aby si připomněli první výročí Čou En-lajovy smrti, Chua toho využil a spustil velké vyšetřování. Zatčen byl Li Tung-min – mladý muž, který na svém plakátu volal po návratu Teng Siao-pchinga a který pod nátlakem musel přiznat, že existuje nebezpečná „kontrarevolucionářská klika“. Wang Tung-sing si sedl k telefonu a nařídil všem bezpečnostním složkám po celé zemi, aby prověřily každou fámu, na kterou narazí. Orgány v provincii Liao-ning objevily plakát, který naléhal na obyvatelstvo, aby „rázně podpořilo Tenga, aby se stal premiérem“. „Útočí na nás místní i zahraniční třídní nepřátelé,“ hřímalo vedení a vyzývalo všechny straníky, aby „dávali pozor a zůstali ostražiti“. V napjaté politické situaci následovaly další hony na čarodějnice a režim objevoval další spiknutí.<sup>21</sup>

Chua se prezentoval jako věrný ochránce předsedova odkazu. Už v okamžiku, kdy odborníci v chlazené místnosti hluboko v podzemí někde pod hlavním městem vstříkovali do Maova těla formaldehyd, aby se zachovalo, Chua Kuo-feng ohlásil, že na náměstí Nebeského klidu nechá postavit památník, kde si tělo jeho předchůdce v křišťálové rakvi budou moct prohlédnout masy lidí. A režim neměl v plánu využít pouze Maovo tělo, ale i každé jeho slovo. V únoru 1977 vyšlo několik úvodníků, jež hlásaly: „Cokoli Mao rozhodl, to budeme odhodlaně

bránit; cokoli nařídil, tím se budeme vytrvale řídit.“ Mezi lidmi se tomuto dogmatu posměšně přezdívalo „dvě cokoli“.

Chua se začal stylizovat po vzoru svého učitele. Stejně jako Velký kormidelník nosil vlasy uhlazené dozadu, pózoval na zinscenovaných fotografiích a pronášel vágní aforismy. Jeho portréty visely ve školách, kancelářích a továrnách. Vynikaly mezi nimi obrazy a plakáty, na nichž nadšený předseda předává Chuovi svou závěť a ten se k němu mírně naklání a pokorně přijímá své poslání: „S tebou v čele jsem klidný.“ Nového vůdce velebily písně, básně a sochy. Avšak i když propaganda chrlila slogany a vyzývala lid, ať „co nejpečlivěji následuje našeho vynikajícího vůdce“, nový předseda neměl dostatečnou autoritu ani politické charisma, aby svou moc posílil. Kvůli svému nemotornému pokusu založit kult osobnosti ztratil sympatie obyčejných lidí i straníků.

Maršál Jie Ťien-jing několikrát navrhol, aby se Teng Siao-pching směl vrátit na svůj bývalý post. Chua to odmítal. Na zasedání strany trval na tom, že demonstrace na náměstí Nebeského klidu z minulého roku byly kontrarevolucionářské a že předseda Mao, jehož každé slovo je potřeba ctít, Teng Siao-pchinga kritizoval coby přívržence pravice.<sup>22</sup>

Do šarvátky se nově zapojil Li Sien-nien, úskočný člověk, jenž si vybuodoval kariéru na spolupráci s lidmi, kteří měli úplně jinou povahu než on. Jako vicepremiér spravoval každodenní vládní agendu, a tak měl značný vliv. Po pádu gangu čtyř se podvolil a Teng Siao-pchinga odsoudil: „Všichni, kdo si o sobě myslí, že jsou velké zvíře, dřív nebo později padnou. Myslel si to Lin Piao, myslel si to gang čtyř a Teng Siao-pching si to myslí také.“ V březnu však Li změnil názor a na jednání politbyra se přidal k maršálovi Jie Ťien-jingovi, s nímž oficiálně požádali, aby se Teng Siao-pching vrátil.<sup>23</sup>

Chua musel ustoupit. Kulturní revoluce ponížila mnoho ostrílených straníků, ale Chua Kuo-feng se zdráhal situaci přehodnotit a padlé kádry rehabilitovat, což nesouznělo se všeobecně rozšířenou touhou po změně. Vysoce postavení hodnostáři byli navíc většinou protřelí muži, kteří se během dekad strávených v nemilosrdné politice zdokonalili v umění přežít, a byt Chua předvedl větší odhodlání, než mnozí čekali, nemohl se s nimi měřit. Chua byl formálně premiérem i předsedou strany, ale když se kolem sebe rozhlédl, viděl, že „svou moc v provinciích, státním aparátu, armádě a médiích začínali konsolidovat a posilovat lidé někoho jiného“.<sup>24</sup> V létě roku 1977 se k Chuově velkému zklamání moci znovu ujal Teng Siao-pching.

\*\*\*

Teng, stejně jako Chua, vyznával maoismus. Na minulost se odvolávali všichni zkušení vůdci. Někteří chtěli pokračovat tam, kde skončili, než v roce 1966

vypukla kulturní revoluce, jiní se chtěli vrátit ještě dál, a to před katastrofální „Velký skok vpřed“, jenž začal v roce 1958.

Teng se vrátil do roku 1956. Sovětský vůdce a tajemník komunistické strany Nikita Chruščov tehdy 25. února otrásl celým socialistickým táborem, když ve svém tajném projevu zbořil reputaci svého předchůdce Josifa Stalina, jenž zemřel o tři roky dříve. V Pekingu, jehož vedení svůj režim vytvořilo podle Stalinova vzoru, proslov způsobil velké zděšení napříč stranickou hierarchií. Mao – coby čínský Stalin – chápal destalinizaci jako napadení své vlastní autority. S odpovědí přišel přesně po dvou měsících, 25. dubna 1956, kdy na rozšířeném zasedání politbyra přednesl řeč s názvem „Deset velkých vztahů“. Předseda v ní ohlásil, že Čína je připravena osamostatnit se a najít svou vlastní cestu k socialismu. Místo aby otrocky následovala starý stalinistický model, jenž kladl přílišný důraz na těžký průmysl, vyvine svou vlastní verzi s vyváženější strategií rozvoje zaměřenou na zemědělství a lehký průmysl. Čína zareaguje na potřeby běžných lidí a adekvátně jim upraví mzdy. Země by si při hledání své vlastní trasy k socialismu, pokračoval Mao, měla od kapitalistických států vypůjčit technologie a vědecké poznatky. „Podniky v průmyslově rozvinutých zemích fungují s méně lidmi, jsou efektivnější a umějí obchodovat.“ Také u nich by se měla Čína inspirovat, protože mocnou a prosperující zemí se stane, pouze když se přiučí od ostatních.<sup>25</sup>

Proslov nebyl během Maova života publikován. Chruščov proklel Stalinův kult osobnosti a předsedovi kolegové v Pekingu tajný projev využili jako argument pro návrat k principům kolektivního vedení. Mao v reakci na to začal mezi intelektuály podporovat svobodu projevu a žádal po straně, „ať rozkvetou sto květů, ať soupeří sto škol“. Předseda věřil, že ho obyvatelstvo obdivuje a že se postaví na jeho stranu. Kampaň sta květů však dala průchod obrovskému rozhořčení veřejnosti namířeného proti komunistické straně, takže Mao musel obrátit a v květnu 1957 nařídil výrazné utažení šroubů. Teng Siao-pching – jemuž se společně s většinou kolegů při představě, že by si běžní lidé mohli říkat, co chtějí, ježily chlupy – prosazoval přísná opatření a stanul v čele tažení, jež zasáhlo stovky tisíc lidí. A počínal si obdivuhodně, když poslal nespočet obětí do pracovních táborů v mandžuské Velké severní pustině, rozlehlé bažině plné komárů.<sup>26</sup>

Řeč „Deset velkých vztahů“ na Tenga a další straníky velmi zapůsobila. Na pozadí katastrofálního „Velkého skoku vpřed“ a kulturní revoluce působil projev ještě silněji. Stal se inspirací pro program „Čtyř modernizací“, který v lednu 1975 představil premiér Čou En-laj. Teng Siao-pching půl roku po zaznění projevu Mao Ce-tungovi navrhl novou verzi textu, která se podle jeho názoru měla objevit v pátém svazku předsedových *Vybraných spisů*. „Je to skutečně nesmírně důležitá záležitost. Tato práce má skvělý cíl a poskytuje výborné teoretické rady

jak pro dnešek, tak pro budoucnost,“ napsal si Teng na kraj listu. Mao souhlasil s vypuštěním textu do oběhu, ale vydat ho nenechal.<sup>27</sup>

Chua Kuo-feng Maovo pojednání taktéž silně obdivoval. „Tuto vynikající práci by měla svědomitě a důkladně číst celá strana i všechen lid,“ vyzýval 25. prosince 1976 spolustraníky. Projev „Deset velkých vztahů“ vyšel den nato v *Lidovém deníku* na oslavu Mao Ce-tungových narozenin. Stát tak oficiálně potvrdil širokou shodu na tom, že po deseti letech chaosu je potřeba zajistit stabilní hospodářský rozvoj.<sup>28</sup>

Chua ale Teng Siao-pchinga jako posla pragmatičtějšího přístupu k ekonomice nepotřeboval, jelikož i on si společně s mnoha ostatními přál dostat zemi z hospodářské stagnace. A neztrácel čas. Už v listopadu 1976 se dožadoval vyššího vývozu, aby se pokryly náklady za rostoucí import zahraničních technologií.<sup>29</sup>

Ani tehdy se nejednalo o krok kupředu, ale spíš o návrat do období před kulturní revolucí. Tento postup stál na desítky let starém Stalinově modelu, jehož ekonomická podstata (Stalinovy pohnutky byly v případě hladomoru složitější) byla následující: z venkova se vysálo obilí, prodalo se na mezinárodním trhu a za získanou cizí měnu se nakoupily továrny na klíč rovnou připravené k provozu, které měly stagnující oblasti proměnit v průmyslové motory ekonomiky. Aby Stalin získal obilí více, nahnal vesničany na státní statky a venkov kolektivizoval. Sebral odtamtud obrovské zásoby pšenice, kukuřice, žita, mléka, vajec a masa, z nichž financoval pětiletku. Nastal hladomor a do roku 1932 se odhadovaný počet obětí vyšplhal na šest milionů. Zatímco vesničané neměli jinou možnost než se živit trávou a kůrou, jinde v zemi vyrůstala nová obří průmyslová města. Moskva se celá změnila. Realizovaly se v ní stovky projektů navržených tak, aby město mohlo svými panoramaty soupeřit i s New Yorkem. Tisíce zahraničních byznysmenů, kteří v metropoli uzavírali obchody, se nechávali okouzlit luxusními hotely, novými železničními stanicemi a metrem a také řadou velkolepých mrakodrapů. Na stavbu stovek továren dohlížel Albert Kahn, šéf jedné americké architektonické firmy, jenž se v podstatě stal „průmyslovým architektem první a druhé pětiletky“.<sup>30</sup>

Stejně jako chtěl Stalin předejít Spojené státy, i předseda Mao si přál, aby jeho země překonala své konkurenty, a tak v roce 1958 odstartoval Velký krok vpřed. Posílil export, na nějž mířil i populární slogan „větší dovoz a větší vývoz“. Vesničané byli sdruženi do lidových komun, aby se z venkova dalo odčerpát více potravin. Vedení spustilo nákupní horečku a pořizovalo ocelárny, výrobní cementu, sklárny, elektrárny a ropné rafinerie. Peking podstoupil velkou změnu. Zbouraly se desítky tisíc domů, kancelářských budov a továren, které nahradil do výše čnicí beton. Během toho, co na největším náměstí vznikala sál, muzeum a obelisk, v Číně k smrti vyhladovělo minimálně 45 milionů obyvatel.<sup>31</sup>

Většina dovozu proudila ze Sovětského svazu, na který se Čína ekonomicky a vojensky spoléhala od května 1951, kdy vstoupilo v platnost embargo OSN na

import strategicky významného zboží kvůli čínskému zapojení v korejské válce. V létě 1960 se však Čína a Sovětský svaz nepohodly. Tisíce sovětských poradců a jejich rodiny si museli sbalit kufry a zemi opustit. Zamrzl nespočet velkých projektů.

Ještě než nastaly čínsko-sovětské rozepře, začala Čína prodávat za dumpin-gové ceny v Asii a Africe. Aby Peking ukázal, jaký má v závodě za skutečným komunismem náskok, prodával vše od kol a šicích strojů přes termosky a vepřové konzervy až po plnicí pera. Čína také dělala vše pro to, aby oslabila japonské po-stavení na trhu se sójovým olejem, cementem, konstrukční ocelí a okenními skly. Hlavním bojištěm o komunistické prvenství se stal textil, a mezinárodní trh tak zaplavily výrobky od šedé prostěradloviny až po bavlněné vzorované látky. Když zpomalil vývoz do Sovětského svazu, o to více narostl export do zbytku světa.<sup>32</sup>

Předseda Mao se kvůli pohromě jménem „Velký skok vpřed“ začal obávat státního převratu. Měl strach, že bude veřejně kritizován, podobně jako to udě-lal Chruščov se Stalinem, akorát že ještě za svého života. Jeho odpovědí se stala kulturní revoluce, jež poštvala lidi proti sobě a nutila je prokázat předsedovi svou nehynoucí oddanost. Vývoz byl odsouzen jako kapitalistický, režim začal oslavovat soběstačnost a země se uzavřela. Když vedení národní ekonomiku podřídilo principu soběstačnosti a přerušilo mnoho obchodních kontaktů, jež propojovaly zemi do většího celku, celé provincie se propadly do ekonomické autarkie. V roce 1970 dělalo problémy i něco tak jednoduchého jako výroba knoflíku, protože továrny měly nařizeno všechno vyrábět lokálně. Dogmatické vynucování soběstačnosti jen dál potápělo výkon plánovaného hospodářství, které až absurdním způsobem nezdálo se plnit ani ty nejjzákladnější potřeby obyvatelstva. V sintiangském Turfanu, centru úrodné oázy, kde Rudé gardy pře-stavěly minarety a mešity na továrny, bylo mýdlo na přiděl – jedna kostka pro tři lidi na 3 měsíce. Provincie Sin-ťiang sice leží na vzdáleném okraji říše, ale s nedostatkem zápalek, mýdla, zubní pasty, baterií a bavlny se potýkala i velká města podél delty Perlové řeky nedaleko Hongkongu. Kvůli kulturní revoluci, jež následovala krátce po „Velkém skoku vpřed“, klesla čínská životní úroveň v roce 1976 pod stav v předvečer vzniku Čínské lidové republiky.<sup>33</sup>

Chua Kuo-feng se soustředil na zahraniční obchod, ale také zlepšil materiální motivaci pracovníků, lépe zorganizoval trh, pořádal konference o budování kapi-tálu, průmyslu, železnicích a dopravě, financích, bankovníctví, zemědělství a vědě a technice. Jeden pekingolog v období do oficiálního návratu Teng Siao-pchinga v červenci 1977 napočítal takových akcí více než čtyřicet.<sup>34</sup>

V srpnu téhož roku – zatímco se obrovské mauzoleum pro zesnulého vůdce stále rozrůstalo – se špičky strany setkaly ve Velkém sále lidu, aby na první ple-nární schůzi XI. sjezdu Komunistické strany Číny předvedli jednotu. Byli to staří muži, kteří před sebou posledních deset let měli samé překážky a nyní dychtili

po změně. Chua Kuo-feng vypadal unaveně a rozpačitě a co chvíli se otrásl. Zdálo se, že maršál Jie Ťien-jing je senilní. Vstával a sedal si pouze s pomocí asistenta. Li Sien-nien se tvářil znuděně a občas se usmál. Zato Teng působil klidně a sebevědomě, ačkoli v obličejí viditelně zestárl. Všichni Mao Ce-tunga vychvalovali.<sup>35</sup>

Všichni také spěchali. Oficiálním cílem sjezdu, jak stálo ve stanovách strany, bylo „velkou rychlostí vybudovat vlast“, jež se měla „do konce století stát mocnou a moderní socialistickou zemí“, jak to formuloval premiér Čou En-laj, když v lednu 1975 ohlásil své „Čtyři modernizace“. Myšlenka „Čtyř modernizací“ se zrodila v roce 1963, když premiér vyvinul dva patnáctileté plány, jež měly z Číny do konce tisíciletí vytvořit industrializovanou velmoc. Důraz na rychlý růst, díky němuž měla země v krátkém a předem stanoveném čase dosáhnout jisté kapitalistické státy, byl výsostně stalinistický. V podstatě se jednalo o program, kterým se vůdci řídili další dvě desetiletí.<sup>36</sup>

Stařešinové byli tak zapálení pro věc, že volali po dalším „Skoku vpřed“. Vzhledem k pohromě, jakou způsobil „Velký skok vpřed“, možná ne zvolili ten nejlepší název, ale zkrátka cítili, že musejí zmeškané desetiletí dohnat. Na zasedání politbyra v únoru 1978 se vzájemně trumfovali, kdo bude prosazovat vyšší cíle. Teng Siao-pching chtěl více oceli, kterou vnímal jako páteř těžkého průmyslu. Problematická byla i otázka energií, a tak se musela nechat importovat velká elektrárna. „Musíme jet rychleji,“ prohlásil Teng, když se dožadoval, aby se dováželo více pokročilých technologií.<sup>37</sup>

Podle plánu z předešlého roku byl cíl pro import pokročilých technologií do roku 1985 stanoven na 6,5 miliardy dolarů, ale po Teng Siao-pchingově nálehavé žádosti narostl na 10 miliard. Poté se zvýšil na 18 miliard a nakonec se dostal až na úroveň 80 miliard dolarů. Připravovalo se přes sto velkých projektů. V roce 1978 Čína ze zahraničí dovezla více než 22 továren na klíč - od obrovských oceláren přes moderní výroby textilu až po jaderné elektrárny.<sup>38</sup>

Země deset let z vlastní vůle žila v izolaci. V době vrcholící kulturní revoluce kvůli ostré rétorice třídního a protiimperialistického boje přišla o sympatie i potenciálně neutrálních mocností. V roce 1967 se před keňskou ambasádou v Pekingu objevila zavěšená slámová figurína se začerněným obličejem, která se pak nad vraty pohupovala ještě dlouhé měsíce. Ambasády Indonésie a Mongolska čelily neustálému obléhání. Sídlo britského zastupitelského úřadu lehlo popelem.<sup>39</sup> Útoky z období kulturní revoluce, kdy se neklidný vůdce věnoval zdánlivě nekonečným čistkám a útokům, však nejvíce zasáhly obyčejné lidi. Stranici na všech úrovních hierarchie neřešili nic jiného než vlastní politické přežití. Pouhé Maovo prohlášení, že některá instituce je „kontrarevolucionářská“, mohlo zpečetit osud nespočtu lidí. Jeho rozhodnutí se také přes noc mohlo změnit, načež se jeho poddaní museli ze všech sil snažit, aby mu dokázali svou věrnost. Vše zahraniční - ať už šlo o poslech klasické hudby, nebo četbu románů - předseda

zavrhl jako něco „buržoazního“. Kvůli tomu bleskově vzrostla negramotnost. Státní rada v roce 1978 připustila, že v některých oblastech neuměla číst více než půlka obyvatel a v jistých provinciích byl negramotný každý třetí kádr.<sup>40</sup> Jak podotkl jeden bystrý pozorovatel: „Chua Kuo-feng a Teng Siao-pching by měli problém ukázat na mapě i některé středně velké země.“ Neměli žádnou představu, jak fungují jiné státy.<sup>41</sup>

Mao v roce 1972 usiloval o sblížení s USA, čímž změnil rozložení sil v neprospěch Sovětského svazu. Mnohé to překvapilo. Čína desítky let Spojené státy zavrhovala jako baštu imperialismu, jež se snaží zotročit celý svět. Tón udal v roce 1950 sám Čou En-laj, z něhož se stala výrazná osobnost kampaně „Nenávist vůči Americe“. Z reproduktorů se linula nenávistná hesla a veřejným prostorem se šířily karikatury, jež americké činitele ukazovaly jako krvežíznivé vrahy. Čínská zahraniční politika se sice neustále měnila a z režimních tirád bylo občas obtížné rozeznat, kdy se jedná o pečlivě vykalkulované urážky a kdy je čínská strana skutečně rozhořčená, hlavní myšlenka ale zůstávala desítky let poměrně jasná. Lidé by měli kapitalisty nenávidět, proklínat a opovrhovat jimi.<sup>42</sup>

Americký ministr zahraničních věcí Henry Kissinger a ostatní naivní obdivovatelé Maův krok vysvětlovali jako geniální strategický tah, ten však vycházel z jednoho z největších nepochopení geopolitické situace dvacátého století: z domněnky, že se Spojené státy nacházejí v konečném stádiu úpadku. Tímto chybným předpokladem se vedení v Pekingu řídilo ještě několik dalších desetiletí.

Jelikož v samém srdci „Čtyř modernizací“ ležel import pokročilých technologií, Čína začala do zahraničí vysílat průzkumné mise. Jeden z klíčových zastánců obchodních delegací Ku Mu později poznamenal, že Lenin v roce 1917 také poslal své týmy do zahraničí, aby získaly poznatky o vědě a technologiích. „My jsme udělali totéž.“<sup>43</sup> Do Spojených států vyrazila delegace v září 1977. Wang Jao-tching, předseda Čínské rady na podporu mezinárodního obchodu, s sebou vzal odborníky z mnoha oborů od chemického inženýrství až po hutnictví. Skupina poobědvala s viceprezidentem Mondalem a navštívila firmy Mobil, Union Carbide, Exxon, John Deere a další. Návštěva si také odskočila na rekreační zájezd do Disneylandu. Na politickou stránku svých oborů se během pobytu v USA nikdo z nich nezeptal. „Zajímaly je pouze technologie,“ popsal jejich americký průvodce.<sup>44</sup>

Delegace doma oznámila, že tempo průmyslového rozvoje USA neustále klesá a že poválečný růst v zemi ukončila ekonomická krize. Americká nezaměstnanost podle nich dosahovala astronomických výšin. Spojeným státům měla do deseti let dojít ropa. Jejich obchodní bilance zaznamenala rekordní deficit, jenž přesáhl 25 miliard dolarů.<sup>45</sup>

V roce 1978 se další obchodní mise vydaly na Nový Zéland, do Japonska a do východní a západní Evropy. Jejich verdikt zněl stejně. Ministerstvo zahraničních

věcí jej na celostátní konferenci o zahraničním obchodu, která se konala v roce 1979, shrnulo následovně: „Mezinárodní situace je nám nakloněná, jelikož některé rozvinuté kapitalistické země čelí hospodářskému úpadku. Touží naléznout odbytí pro svůj přebytečný kapitál, stroje, výrobky a pracovní sílu. Touží získat nové zdroje energie a suroviny. Jejich měny jsou nadhodnocené, na obzoru se rýsuje finanční krize, nezaměstnanost stále roste a ekonomické vyhlídky jsou pesimistické.“ Jak si v roce 1980 při své návštěvě Číny všiml ekonom Milton Friedman, i přední odborníci a ředitelé bank „neměli ponětí, jak funguje trh“. Neustále vykládali o „vnitřním rozporu kapitalismu“. Čišel z toho klasický marxismus; filozofie, jež blížící se zánik kapitalismu předpovídala už více než sto let. Ministerstvo zahraničních věcí došlo k jasnému závěru: „Těchto mimořádně příznivých příležitostí musíme využít.“<sup>46</sup>

\* \* \*

O moc se dělili Chua Kuo-feng a Teng Siao-pching, které ve vratkém triumvirátu vyvažoval maršál Jie Ťien-jing. Chua a Teng se od května do listopadu 1978 přeli v rámci filozofické debaty ohledně myšlenek Mao Ce-tunga. Tuto ideologickou válku za ně bojovali pisatelé jejich textů. Chua propůjčil své pero Wang Tung-singovi, jenž měl kromě osobní ochrany na starost také ideologické otázky. Teng oslovil Chu Jao-panga, neortodoxního šlachovitého dvašedesátníka s čilou, byť poněkud excentrickou myslí, který si zakrátko získal hvězdnou popularitu. Mao jej coby bystrý pozorovatel lidských povah jednou popsal takto: „Rád čte, ale soustředí se pouze na povrch, rád mluví a pronáší pompézní prohlášení.“<sup>47</sup>

Chu Jao-pang se v roce 1977 stal ředitelem Stranické školy ústředního výboru Komunistické strany Číny, přední instituce zodpovědné za ideologickou indoktrinaci. Jeho hlavním úkolem bylo zničit „dvě cokoli“, jak se neuctivě přezdívalo Chua Kuo-fengově politice, podle které se všichni měli doslova řídit každým Maovým příkazem. Lidem zvenčí se to mohlo jevit jako abstraktní slovíčkaření, ale tato politika měla skutečné důsledky, jelikož oficiální verdikty vydané během kulturní revoluce stále zůstávaly v platnosti. Pokud započítáme i rodiny a příbuzné zasažených, tehdejší události měly téměř 100 milionů obětí.<sup>48</sup> Označení demonstrantů na náměstí Nebeského klidu z roku 1976 za „kontra-revolucionáře“ je pouze jedním příkladem z mnoha.

Chu Jao-pang přišel s principem „Praxe jako jediné kritérium pravdivosti“. Znamenalo to, že všechna rozhodnutí musejí být otestovaná v praxi. Vyústilo to v tvrdý konflikt, jenž se podobal střetu mezi protestanty a katolíky, když se přeli o skutečný význam bible. Drnčely telefony, manipulovalo se s novinovými úvodníky, dementovaly se dříve otisklé texty, unikaly informace, obcházela se cenzura a pořádaly se pracovní semináře. Nejprve v Pekingu a zanedlouho i po

celé zemi. Podporovatelé „kritéria pravdivosti“ byli osočeni z toho, že strhávají Maovu vlajku, a sami naopak obviňovali příznivce „dvou cokoli“, že tím, jak se dogmaticky drží každého předsedova slova, podřívají myšlenky maoismu.

Celé drama se odehrálo v prosinci 1978. V srpnu 1977 bylo na první plenární schůzi XI. sjezdu Komunistické strany Číny představeno nové vedení. Druhá plenární schůze se obvykle zaměřovala na konsolidaci moci a na té třetí se tradičně předkládala obecnější vize do budoucna. Třetí plenární schůze proběhla v hotelu Capital West, sovětské budově postavené v roce 1964, kde fungovala speciální ochranná služba složená z elitních vojáků. Armádní důstojníci tu s oblibou pořádali jednání za zavřenými dveřmi, kde řešili důležité detaily.

Ještě před oficiálním zahájením plenární schůze se začaly objevovat ručně psané plakáty na dlouhé cihlové zdi poblíž starého autobusového nádraží v Si-tanu, křižovatce podél třídy Čchang-an západně od náměstí Nebeského klidu. Plakáty zaujaly velké množství teple oblečených kolemjdoucích - byli to obyčejní lidé, kteří debaty mezi dvěma tábory vyčerpaně sledovali v novinách, kde například četli Chu Jao-pangův slogan o pravdivosti odvozené z praxe. Ze zdi, které se rychle začalo říkat Zeď demokracie, se stalo místo, kde lidé vyjadřovali nespokojenost se statem quo. Někteří demonstranti tam své osobní stížnosti dokonce detailně sepsali a vyvěsili. Jiní se dovolávali kompletní rehabilitace vysoce postavených představitelů, například Pcheng Te-chuaje, jenž byl odstaven, protože se během „Velkého skoku vpřed“ postavil Maovi. Mnozí vnímali, že se Teng Siao-pching nachází ve znevýhodněné pozici, a požadovali, aby mu byly vráceny jeho bývalé funkce. Pořádaly se mítinky, na nichž dokonce někteří mluvčí vyzývali ke studiu dělby moci ve Spojených státech. Stavební inženýr Žen Wan-ting, který byl perzekvován za kulturní revoluce, založil Alianci za lidská práva a zveřejnil manifest, v němž požadoval základní občanská práva pro všechny spoluobčany. Zaznívaly výzvy volající po všeobecném volebním právu. Elektrikář z pekingské zoologické zahrady Wej Ťing-seng zase chtěl, aby strana své oficiální „Čtyři modernizace“ doplnila o pátou - o demokracii. Jak řekl jeden kanadský novinář: „Tito lidé utnuli nesmysly o tom, že Číňané nechápou, co znamená svoboda projevu. Chápu to a chtějí ji.“<sup>49</sup>

Teng Siao-pching na konci listopadu 1978 souhlasil, že poskytne rozhovor přednímu americkému novináři Robertu Novakovi. Sebevědomý vicepremiér ve Velkém sále lidu kouřil jednu cigaretu značky Panda za druhou a občas si odplivl do nádoby vedle svého křesla. Když si vyslechl otázku o plakátech na zdi v Si-tanu, souhlasně přikývl. Novak pak tlumočil vůdcova slova shromážděnému davu: „Zeď demokracie je skvělá věc.“ Protestující to nadchlo a asi 10 000 z nich se vydalo na náměstí Nebeského klidu, kde demonstrace trvala dlouho do noci.<sup>50</sup>

Spor o „dvě cokoli“ zažehl oheň občanských protestů, jež následně přiměly přes 200 delegátů, aby se ozvali. Straníci měli před oficiální plenární schůzí na

přípravné pracovní konferenci diskutovat o hospodářské politice, ale někteří se nedrželi scénáře a začali lobbovat za politickou rehabilitaci funkcionářů, které Mao nechal odstranit. Mnoho účastníků jednání se vzteky zcela rozohnilo a situace se vymkla kontrole. Zkušený ekonom a klíčový člověk ekonomického plánování Čchen Jün prezentoval celé seznamy lidí, jejichž jména by měla být očištěna. Pekingský městský výbor Komunistické strany Číny v průběhu konference zrušil verdikt ohledně událostí z 5. dubna 1976 a ohlásil, že všichni, kdo za svou přítomnost na náměstí Nebeského klidu čelili pronásledování, budou mít znovu čistý štít.

Chua Kuo-feng se ocitl v defenzivě a 25. listopadu narychlo zamával bílou vlajkou, přijal princip „Praxe jako jediné kritérium pravdivosti“ a otočil i v mnoha dalších otázkách. Posléze 13. prosince 1978 pokorně požádal kolegy, aby ho již neoslovovali „předsedo“. Maršál Jie Ťien-jing se za něj postavil a chválil jeho upřímnost. Chua si funkce premiéra a předsedy formálně udržel, ale kontrolu nad stranou získal Teng, jemuž se podařilo využít Zdi demokracie, aby svého rivala izoloval a posílil vlastní pozici.<sup>51</sup>

\*\*\*

U příležitosti Národního dne procházely 1. října 1970 všemi městy oslavné průvody a předseda Mao se objevil na tribuně nad branou Nebeského klidu, odkud sledoval každoroční vojenskou přehlídku. Poprvé v historii vedle něj při tom stál Američan. Přítomnost ostříleného novináře Edgara Snowa, jenž s Mao Ce-tungem poprvé vedl rozhovor před desítkami let v prefektuře Jen-an, měla signalizovat, že ve vztahu k imperialistickému táboru dochází k zásadním změnám. Mezi obyčejnými lidmi to okamžitě zažehlo plamínek naděje, ale Američanům chvíli trvalo, než se dovtípili, co Čína naznačuje. Nixon do Číny přijel v únoru 1972.

Teng Siao-pching byl při svém rozhovoru s Robertem Novakem o poznání přímější. Jeho prostřednictvím komunikoval poselství o normalizaci vztahů a několikrát zdůraznil, že Washington a Peking musejí společně čelit Moskvě. Jelikož všichni reportéři, které Peking vysílal do zahraničí, byli členy strany a pracovali pro stát, Mao i Teng věřili, že američtí novináři jsou také tajní agenti, kteří se později budou hlásit svým nadřízeným ve Washingtonu.

Když se Teng v roce 1974 a znovu v roce 1977 vrátil k moci, měl na starost zahraniční politiku. Již dříve, po čínsko-sovětských rozepřích z roku 1960, patřil mezi nejhlasitější kritiky Sovětského svazu. Leonida Brežněva, jenž nastoupil do funkce v roce 1964, jeho důraznost natolik zaskočila, že ho nazýval „antisovětským trpaslíkem“.<sup>52</sup> Teng – stejně jako mnozí jeho kolegové – nevnímal jako hlavní hrozbu pro svou zemi Spojené státy, ale Sovětský svaz a Vietnam. Když USA v roce 1973 podepsaly mírovou dohodu a začaly z Vietnamu stahovat své

jednotky, Teng došel k závěru, že Washington na pozici dominantní světové velmoci nahradí Moskva. Tento očekávaný posun podle jeho názoru vyžadoval spojenectví s USA a Japonskem.

Teng jel nejprve v říjnu 1978 do Japonska. Spojené státy v roce 1955 pomohly ostrovnímu národu přistoupit ke všeobecné dohodě o clech a obchodu známé jako GATT, a to navzdory silným výhradám ostatních členských států, především Francie a téměř všech členů Commonwealthu. Tyto země Japonsku neudělily doložku nejvyšších výhod, která by mu zajistila všechny výsady, privilegia a ochranu, jež si navzájem poskytovaly ostatní státy. Nízká dovozní cla v USA však znamenala velký nárůst japonského exportu, a do Spojených států tak přes Pacifik začalo proudit značné množství textilu, oceli, automobilů, chemikálií a elektroniky. Přebytek obchodní bilance pak Japonsko využilo k dovozu a kopírování zahraničních technologií, výstavbě těžkého průmyslu a podpoře domácích značek, jež dokázaly obstát i tváří v tvář mezinárodní konkurenci. Japonsko rok co rok rostlo o 10 % a brzy se začalo mluvit o ekonomickém zázraku. Tento stav trval až do roku 1971, kdy americký prezident Nixon uprostřed nákladné války odpoutal dolar od zlatého standardu a zavedl 10% dovozní přírážku. Rychlý růst Japonska byl definitivně ukončen ropnou krizí o dva roky později.

Teng se projel vysokorychlostním vlakem a navštívil továrny na výrobu elektroniky, televízí a automobilů, jež byly populární po celém světě. Vypadal pokorně a vysvětloval, že se jeho zaostalá země chce od Japonska učit. Svým hostitelům lichotil, a když se mu omluvili za utrpení, které jejich národ způsobil za druhé světové války, s klidem to přešel. Vychvaloval společné dědictví obou zemí a nabídl svým sousedům přátelskou ruku. Japonsko Číně poskytlo miliardy dolarů na budování infrastruktury po celé zemi, čímž se stalo pro Čínu nejštedřejším dárce. Ostrovní země také těžila z doložky nejvyšších výhod a obratem ji udělila i Číně, a to včetně zvýhodněných cel.<sup>53</sup>

Nejdůležitější vztah ale Čína měla s USA. Teng se ještě před svou návštěvou, která proběhla v lednu 1979, s několika delegacemi z Washingtonu setkal. S hosty se zacházelo, jako by jejich vstup do svatyně moci byl výsadou určenou pouze pro několik vyvolených. Maďarský expert na Čínu jezuita László Ladány v roce 1974 poznamenal, že komunističtí lídři tajemnou auru své uzavřené země využívali naplno: „Mnohé další země, z Asie mimo jiné třeba Japonsko a Indie, nejsou o nic méně významné. Ale k modernímu Japonsku ani Indii se žádné mýty nevážou. Mít možnost vkročit do Číny je velká událost, pohovořit s důležitým představitelem je čest. Tento vykonstruovaný obraz unikátní velkoleposti je velmi úspěšný.“ Člen washingtonské delegace Richard Walker popsal, že Američané museli celé dny čekat na hotelu, dokud konečně nepřišla oficiální pozvánka k osobní schůzce s vicepremiérem Teng Siao-pchingem, na

kteřou dorazili téměř v posvátném úžasu. „Tajnostkářství, neobjasněná rozhodnutí, pečlivě živená tajemná aura, přísný dohled, důraz na zdvořilost a obřadnost, neskutečná pohostinnost, důkladně zajištěné pohodlí, a především dobré jídlo - to jsou typické znaky čínského přístupu k zahraničním hostům a zahraniční politice, když se jedná na čínské půdě.“<sup>54</sup>

Návštěvníci Pekingu neustále slýchali varování před Sovětským svazem a nebezpečím, jež představuje pro světový mír. Číňané Sověty pravidelně přirovnávali k nacistům a jakýkoli vztah s Moskvou si vykládali jako nebezpečnou politiku ústupků srovnatelnou s Mnichovem. Rusko, o němž se mluvilo jako o „ledním medvědovi“, bylo ďábelské impérium, které usilovalo o světovou nadvládu. „Jsou imperialističtější než ti nejhorší imperialisté,“ prohlásil v listopadu 1977 Chao Te-čching, předseda Čínského lidového institutu pro zahraniční věci.<sup>55</sup> Tato slova padla na úrodnou půdu mezi americkými jestřáby, kde se největšími podporovateli ČLR stali právě zastánci co nejtvrdsí studenovělečné linie vůči Sovětskému svazu.

Jedním z nich byl například Zbigniew Brzezinski, poradce pro národní bezpečnost polského původu, známý pro své antisovětské názory. V květnu 1978 strávil tři dny v Číně, kde mu hostitelé lichotili přízviskem „krotitel ledního medvěda“. Brzezinski na večeri na rozloučenou řekl, že „naše společné názory převažují nad našimi neshodami“. Americký politik, jak si všimli někteří zahraniční diplomaté, podlehl obvyklé taktice, kdy Číňané svého hosta skrze úžasnou pohostinnost přimějí k přehnanému prohlášení. Brzezinski se stal jedním z klíčových podporovatelů vojenské a finanční pomoci Číně a opustil politiku vyváženosti mezi Moskvou a Pekingem.<sup>56</sup>

Dalším z řady zastánců tvrdého postoje byl senátor Henry Jackson, zapřisáhlý antikomunista a přední obhájce lidských práv. Jako přísný kritik obchodních dohod s nepřátelskou sovětskou supervelmocí předložil v roce 1974 takzvaný Jacksonův-Vanikův pozměňovací návrh, který reguloval hospodářské vztahy se zeměmi, v nichž nefungovalo tržní hospodářství a jež omezovaly možnost emigrovat a další základní práva. Také Jackson okusil čínskou pohostinnost a byl potěšen, když se konečně mohl setkat s Teng Siao-pchingem, načež začal hlasitě podporovat normalizaci vztahů s Čínou. Brzezinski a Jackson sdíleli vizi, jež se zakládala na dalším obrovském geopolitickém omylu dvacátého století - že jakmile se ČLR ekonomicky rozvine, vykvete v demokracii.

Teng si při své první návštěvě USA udělal mnoho dalších přátel. V Texasu si na rodeu nasadil kovbojský klobouk, což publikum nadchlo. Kroužil po aréně v dostavníku taženém koňmi a mával divákům. Během své cesty se mu podařilo okouzlit jak zástupce velkého byznysu, tak politiky. Teng varoval, že nebude odpovídat na otázky ohledně lidských práv, byť nadšeně slíbil, že zařídí demokracii „bez omezení“. Když se setkal s Jimmym Carterem, konkrétně zmínil Zeď

demokracie, čímž ilustroval, že Číňané mohou svobodně vyjadřovat různé názory.<sup>57</sup> Po návratu domů na lidská práva nadával a pohrdavě se posmíval tomu, co považoval za americkou falešnou demokracii. Ale ve Washingtonu se ovládal.

Jeho sázka se vyplatila. Teng na rozdíl od Brežněva pro svou zemi získal doložku nejvyšších výhod, jež vstoupila v platnost 1. února 1980.<sup>58</sup> Znamenalo to, že Čína mohla těžit ze snížených celních sazeb, které Spojené státy poskytovaly všem ostatním zemím. Teng Siao-pching pak v Seattlu jako správný showman senátora Henryho Jacksona objal.<sup>59</sup> Po sovětské invazi do Afghánistánu, jež proběhla v následujícím roce, se strategická a vojenská spolupráce mezi Čínou a USA ještě prohloubila.

\*\*\*

Teng Siao-pching se ve Washingtonu Jimmymu Carterovi chlubil, že jeho země dá Vietnamu za vyučenu; zřejmě pod vlivem toho, že 3. listopadu 1978, pouhých několik měsíců před tímto setkáním, podepsal Sovětský svaz s Vietnamem vzájemnou obrannou smlouvu, na kterou Čína hleděla s podezřením. Teng v Pekingu neztrácel čas a 15. února 1979 - tedy přesně v den, kdy vypršela čínsko-sovětská smlouva o přátelství, spojenectví a vzájemné pomoci z roku 1950 - ohlásil, že Čína Vietnam potrestá za útok na kambodžské Rudé Khmery. Rudí Khmerové, kteří se s čínskou pomocí dostali k moci v roce 1975, popravili, mučili, nechali vyhladovět nebo jinak vyhladili čtvrtinu domácího obyvatelstva. Tato zvěrstva ukončila až vietnamská invaze z 25. prosince 1978, jež Pol Potův režim svrhla.

Dne 17. února 1979 překročilo vietnamskou hranici asi 200 000 čínských vojáků. Teng sliboval trestnou výpravu, nikoli invazi. Vietnamci se vyhýbali přímé konfrontaci a nechali nepřítele postoupit přibližně 20 kilometrů směrem ke městu Lang Son, kde proběhly krvavé pouliční boje. Čínská lidová osvobozenická armáda na vietnamském území cestou zpět do Číny rabovala. Peking se prohlásil za vítěze, ačkoli většina pozorovatelů pochopila, že celá operace kvůli špatné velicí struktuře a nezvládnuté komunikaci skončila debaklem. Jeden čínský generál ofenzivu při soukromém rozhovoru označil za chaos.<sup>60</sup>

Nevalný výkon čínské armády vyvolal mezi veřejností další nepokoje. Před Zdi demokracie se děly nevídané věci už před čínsko-vietnamskou válkou, když v hlavním městě dvakrát demonstrovalo několik set vesničanů - například 8. ledna 1979, na výročí Čou En-lajovy smrti, nesli transparenty s nápisy „konec hladovění, konec útlaku, chceme demokracii“. Jejich tváře byly plné smutku, někteří na sobě měli pouze roztrhané hadry, jiní se belhali o berlích. Byl na ně úplně jiný pohled než na studenty, kteří protestovali dříve. O několik dní později se dostavili před malovanou bránu komplexu Čung-nan-chaj, kde se dožadovali práva pracovat. Společně s nimi po náměstí pochodovaly i skupiny

studentů, kteří protestovali za lidská práva. Akce měla dopad na celou zemi. Ve městech Čchang-ša a Kuang-čou (Kanton) se na zdech objevily prodemokratické plakáty. V Šanghaji demonstrovalo více než 5 000 mladých lidí, kteří byli za kulturní revoluce nuceně odsunuti na venkov, nelegálně se vrátili zpátky do města a chtěli, aby jim úřady povolily zůstat.<sup>61</sup>

Po neúspěšném vietnamském tažení začali někteří demonstranti Tenga silně kritizovat. Wej Ťing-šeng – onen mladý muž, který navrhl pátou modernizaci – zveřejnil esej s názvem „Demokracie, či nová diktatura?“, v níž vicepremiéra vykreslil jako nového despota.<sup>62</sup>

Jedna věc byla kritizovat Mao Ce-tunga, ale hanit Tenga byla věc druhá. Vicepremiér se 16. března 1979 večer zúčastnil akce v kryté aréně Capital Stadium, kde Bostonský symfonický orchestr osmnácti tisícům nadšených posluchačů zahrál pochod The Stars and Stripes Forever skladatele Johna Philipa Sousy a několik klasických skladeb. Bylo to kulturní vyvrcholení normalizace vztahů s USA. Obecenstvo jásalo, pokřikovalo a nadšeně aplaudovalo dirigentovi Seidži Ozawaovi. Teng však pár hodin nazpět ve Velkém sále lidu před několika tisíci straníků oslavoval vítězný návrat vojáků z Vietnamu. Na tomtéž setkání také tvrdě odsoudil Zeď demokracie a demonstranty nazval „podvrtnými živly“.<sup>63</sup>

Dva dny nato propaganda rázně odmítla „lidská práva“ jako „kapitalistický koncept“, který slouží k ochraně „kontrarevolucionářů“. Ve městech, kde se demonstrovalo, režim zakázal jakoukoli kritiku socialismu, diktatury proletariátu, vůdčí úlohu strany, marxismu-leninismu a maoismu a 29. března 1979 Peking schválil rozsáhlé restrikce.<sup>64</sup>

Den nato, 30. března, Teng Siao-pching oficiálně zveřejnil základní ideologické předpoklady pro „Čtyři modernizace“, které nazval „Čtyři stěžejní principy“. „Dokud bude existovat imperialismus a hegemonie,“ vysvětloval, „je nemyslitelné, aby diktátorská funkce státu uvadla nebo aby oslabila armáda, orgány veřejné bezpečnosti, soudy a vězeňská služba. Jejich přítomnost není v rozporu s demokratizací socialistického státu, jelikož jejich správná a účinná práce tuto demokratizaci neohrožuje, ale zaručuje. Faktem je, že socialismus nelze bez diktatury proletariátu chránit ani budovat.“ „Čtyři principy“ zněly takto:

1. Musíme zůstat na socialistické cestě.
2. Musíme zachovat diktaturu proletariátu.
3. Musíme zachovat vedení státu komunistickou stranou.
4. Musíme zachovat marxismus-leninismus a Mao Ce-tungovo myšlení.<sup>65</sup>

Na ústřední pracovní konferenci na téma „Propaganda a ideologie“, jež proběhla o několik měsíců později, se stranické špičky kolem Tenga semkly a jeho „Čtyři principy“ podpořily. Vedoucí Oddělení propagandy Chu Jao-pang prohlásil, že

marxismem-leninismem a maoismem nemůže nic otřást. Pcheng Čen, někdejší starosta Pekingu a jedna z prvních obětí kulturní revoluce, vysvětloval, proč na Mao Ce-tungově myšlení záleží: „Když v Sovětském svazu Chruščov odsoudil Stalinův odkaz, Leninův prapor tam stále drželi vztyčený, ať už byli ve svém přesvědčení upřímní, či ne. Pokud v Číně opustíme maoismus, jaký prapor nám zůstane? Musíme se držet maoismu. Jinak vznikne chaos v ideologii naší strany, v naší armádě, mezi různými národnostmi v naší zemi a také v celém revolučním táboře. Naše přátelé to zarmoutí a nepřátelé se budou radovat.“<sup>66</sup>

Na šestnácté výročí Hnutí čtvrtého května dalo vedení jasně najevo, že kráčí pod praporem marxismu, leninismu a maoismu. Mao Ce-tungovo mauzoleum, které nechala strana pod záminkou rekonstrukce zavřít, když se objevila Zeď demokracie, bylo znovu otevřeno.<sup>67</sup>

V následujících měsících veřejný prostor zaplavila propaganda o „Čtyřech stěžejních principech“. Policie v hlavním městě zatkla desítky aktivistů; některé pouze kvůli tomu, že měli blízký vztah s někým ze zahraničí. Wej Ťing-šeng, jenž vítal zahraniční reportéry, byl obviněn, že předává cizím mocnostem vojenská tajemství, přestože se jednalo pouze o veřejně dostupné informace. Text obžaloby to sice nezmiňuje, ale úřady nejvíce podráždilo, že se Wej setkal s jedním americkým vládním činitelem a navrhl mu, aby Spojené státy navázaly doložku nejvyšších výhod na lidská práva. Wej Ťing-šeng s oholenou hlavou stanul v říjnu 1979 před soudem, kde v rámci své obhajoby připomněl, že ústava garantuje svobodu projevu. Za svou výřečnost si vysloužil patnáct let vězení. Když novináři, kteří celý den čekali venku v dešti, verdikt slyšeli, zalapali po dechu.<sup>68</sup>

Do Si-tanu se později toho roku v časných ranních hodinách jednoho chladného zimního dne vydala skupinka uklízečů s proutěnými košťaty, kteří ze Zdi demokracie seškrábali poslední zbytky svobody projevu. Rok nato se konala tajná schůze o veřejné bezpečnosti, na níž vedení dostalo varování před „útokem ideologie buržoazní liberalizace a také před infiltrací zahraničních špiónů a kontrarevolucionářských sil“.<sup>69</sup> Pcheng Čen nechal vymazat čtyři základní svobody stanovené v ústavě, konkrétně právo občanů „svobodně mluvit, vyjadřovat své názory, účastnit se veřejných debat a vyvěšovat plakáty“. Právo stávkovat z ústavy zmizelo v roce 1982. „Stará garda se vrátila ke starému způsobu správy země,“ popsal situaci jeden zklamáný pozorovatel.<sup>70</sup>

Jimmy Carter, jenž v lednu 1977 při svém inauguračním projevu ohlásil, že zásadní součástí zahraniční politiky budou lidská práva, navázal osobní vztahy s mnoha sovětskými disidenty od Sacharova po Ščaranského, ale když šlo o práva jejich čínských protějšků, mlčel. Když se ho v roce 1987 jeden novinář zeptal na Wej Ťing-šenga, Carter odpověděl: „Ten případ, který jste popsal, mi osobně nic neříká.“<sup>71</sup>

V listopadu 1980 se před soudem objevily čtyři všeobecně nenáviděné osoby. Na rozdíl od Wej Ťing-šengova soudního řízení, které proběhlo za zavřenými dveřmi, musela madam Mao a její přívrženci stát nejen před soudci, ale i před 880 „zástupci lidu“ včetně rodin obětí kulturní revoluce a dalšími 300 novináři. Tento vykonstruovaný proces uchvátil celou zemi a noviny, rádio a televize do nekonečna rozebíraly každý jeho okamžik.

Peking zůstával i čtyři roky po Maově smrti stále šedivý a pokrytý prachem, který do metropole přinášel vítr ze severních plání. Město bylo poseté nehostinnými zchátralými sídlišti, jež se většinou moc neudržovaly a téměř nikdy se nenatüraly. Tato obydlí byla vyhrazená pro straníky a příkladné pracovníky, obyčejní lidé žili v cihlových domech kolem dvora se sdíleným kohoutkem na vodu a společnými venkovními záchody. Kvůli rozlehlým továrnám patřilo město mezi místa s největším znečištěním vzduchu; koncentrace prachových částic tam čtyřikrát přesahovala mezinárodní normy.<sup>72</sup> Jeden novinář Peking zhodnotil jako „dábsky ošklivý“, ale uznal, že i když režim, který nenávidí minulost, nechal většinu vznešených imperiálních památek strhnout, ve městě lze stále najít nsmírně krásná místa – například Zakázané město nebo starý Zimní palác s jezery, loďkami a pagodovými střechami.<sup>73</sup>

Když ministerstvo kultury zkoumalo život na venkově, zjistilo, že vesničané jenom pracují, jedí a spí. „Vedou extrémně nudné životy.“<sup>74</sup> Ale zábavy bylo poskrovnu i v hlavním městě. Po roce 1976 se postupně rušily zákazy tradičních oper a oblíbených lidových písní, které zavedla během kulturní revoluce madam Mao. Rozšířila se i nabídka četby. Rehabilitace se dočkal Shakespeare, byt čtenáři dávali přednost spíše *Jihu proti Severu* nebo dílu Agathy Christie. Účelem většiny knih, které byly k dostání, však zůstávala morální osvěta a výuka, nikoli zábava. Tanec stále patřil mezi nebezpečné činnosti a odpočinek si většina lidí představovala jako příležitostnou návštěvu kina nebo procházku parkem. Mladí lidé poslouchali pirátské nahrávky z Hongkongu a Tchaj-wanu. Nejpopulárnější hvězdou byla Teresa Teng, tchajwanská královna popu, které její příznivci přezdívali „Malá Teng“, protože měla stejné příjmení jako jejich vůdce.<sup>75</sup>

Televize měla dva kanály, jeden národní a jeden regionální, přičemž na obou šly velmi podobné pořady. Vysílalo se několik hodin dopoledne, několik odpoledne a až čtyři hodiny večer. Zprávy obvykle ukazovaly němé záběry, jak různí hodnostáři přistávají na letišti nebo jak sedí ve velkých polstrovaných křeslech a uctivě naslouchají vůdcům země. Tu a tam v televizi dávali nějaký zahraniční film.<sup>76</sup>

Televizní přijímače byly spíše vzácnost, častěji je vlastnily továrny a státní instituce než jednotlivci, a to z jednoho prostého důvodu – průměrný čínský dělník by za standardní televizi zaplatil pět až osm měsíčních výplat. Většina zaměstnanců v rozvinutých zemích si za jeden týdenní výdělek mohla koupit dvě levné televize.<sup>77</sup>

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Čína po Maovi.  
Pokud se Vám ukáзка líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.